

AVRUPA FEODALİTESİNİN SİYASİ VE İKTİSADİ MAHİYETİ

Asistan Dr. A. Selçuk Özçelik

G İ R İ Ő

Tetkik mevzuumuz siyasi, iktisadi ve içtimai bir rejim olan¹ Garbi Avrupa feodalitesinin mahiyetini, menşeyini ve bu rejimin Avrupa'nın siyasi ve medeni inkişafındaki rolünü izahtır. Feodalitenin muhtelif bakımlardan mahiyetini izah ettikten sonra² menşeyine ve Avrupanın siyasi ve medeni inkişafındaki rolüne temas olunacaktır. Aynı zamanda Osmanlılardaki timar teşkilâtından da bahsedeceğiz ve ikisi arasında mukayeseler yapacağız. Zira Osmanlılardaki timar teşkilâtının feodaliteye benzeyen noktaları olmakla beraber en mühim hususlarda birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

Avrupa feodalitesinin en tipik misâlini biz Orta zaman Fransasında bulmaktayız. Esas itibariyle garbi Avrupanın, İngiltere, Fransa, Almanya, İspanya gibi, hemen bütün memleketlerinde mevcut olan bu sistem bilhassa Fransada son derece inkişaf etmiştir³. Bu bakımdan lüzumsuz ve fazla teferruata dalmamak, asli gayemizden uzaklaşmamak endişesiyle biz, mevzuumuza esas olarak, Fransız feodalitesini alacağız. Yani tetkikimizin siklet merkezini Fransadaki feodalite teşkil edecektir.

1) Sadri Maksudî Arsal: Hukuk Tarihi Dersleri, Ankara 926-927 Sh. 21. Dr. Ch. Grozat: Âmme Hukuku Dersleri, Çeviren Dr. Recai Galip Okandan. Cilt: 2, Kıs. I, Orta zamanlar, İstanbul 944, Sh. 139.

2) Filhakika Ortaçağda hemen hemen bütün garbi Avrupa memleketlerinde mevcudiyetini hissettirmiş olan ve o memleketler halkının beseri bütün ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan ve buna da muvaffak olan böyle bir rejimin esaslı ve tall bütün müessese ve hukukunu burada mufassalan izah etmek mevzuumuzun çevresini asmak ve esas serdetmek istediğimiz fikirlerin ifadesine mâni olmak demek olacağı gibi, bu husus çok uzun ve sabırlı bir mesal isteyen muazzam bir iştir. Bu bakımdan mezkûr rejimin, yukarıda zikredilen üç bakımdan, anahatları ile izah edileceğine işaret olunmuştur.

3) Dr. Muvaffak Akbay. Umumi Âmme Hukuku Dersleri. I cilt. Ankara 1948, Sh. 120.

Bununla beraber feodalite sadece garbî Avrupaya mahsus, yalnız orada doğmuş, inkişaf etmiş ve yok olmuş bir rejim değildir. Bu öyle bir rejimdir ki, türlü asırlarda, kıt'alarda ve ülkelerde görülmüştür⁴. Meselâ eski Çinde Hiya hanedanının teessüsüyle beraber, istipdat rejiminin tedricî inkişafına zemin teşkil eyleyen Çin Devletinde, hükümdarların fena idaresi yüzünden siyasi birlik ve hâkimiyet parçalanmış ve feodalite hâkim olmuştur. Milâddan evvel 1750 den 1125 senesine kadar hükümet icra eden Şang ve Yin hanedanı zamanında feodalitenin daha fazla gelişmeğe mazhar olduğu⁵ tarihi tetkiklerden anlaşılmaktadır. Demek ki Çin de eskiden feodal rejimi tanımıştır⁶.

Kadim Hindistan da böyle bir safhadan geçmiştir⁷.

Eski Mısırdaki, Milâddan evvel 2540 senesinden 2000 yılına kadar devam eden feodalite sistemi yaşamıştır⁸.

Keza kadim Sümerlerin idarî teşkilâtına feodaliteyi andıran bir sistemin nüfuz eylediği, mevcut monarşinin feodal bir mahiyet arzettiği, büyük arazi sahibi olan şeflerin kendi toprakları içinde nizam ve asayişini teminle mükellef buldukları görülmektedir⁹.

Keza eski Elâm Devletinde de âdeta feodaliteyi andıran bir durum görülmüş, Elâm Devletinin başında bulunan hükümdarla şehirlerin başlarında bulunan şefler arasında metbu ve tâbilik münasebeti meydana gelmiştir¹⁰.

Milâddan evvel XXII. ci asırda yaşayan Babil hükümdarı Hamurabi'nin kanun mecellesinde — Babil Devletindeki kuvvetli merkezi bir iktidarın mevcudiyetine rağmen — mezkûr Devletin feodal bünyesi hakkında da malûmata rastlamaktayız. Esas itibariyle Babil, merkezi bir Devlet

4) A. Esmelin, Cours élémentaire d'histoire du droit français à l'usage des étudiants de première année, Quinzième éd. mise à jour par R. Génestal, Paris 1925, Sh. 167.

5) Dr. Recal G. Okandan: Umumi Âme Hukuku I nci Kitap (İlk zamanlar) İst. 1946 Sh. 24 - 25.

6) A. Esmelin, Op. Cit. Sh. 167.

7) Dr. Recal G. Okandan: Op. Cit. Sh. 46 - 47

8) Dr. Recal G. Okandan: Op. Cit. Sh. 58 - 59

9) Dr. Recal G. Okandan: Op. Cit. Sh. 75.

10) Dr. Recal G. Okandan: Op. Cit. Sh. 76.

olmakla beraber orada da senyörlerin feodal denebilecek haklara malik olduklarını görüyoruz¹¹.

Milâddan evvel XIX ve XII nci asırlar arasında küçük Asyadaki Eti Devletinin mümeyyiz vasıflarından biri de bu siyasi teşekkülün bünyesinde feodal, feoderatif bir karakterin hâkim olmasıdır. Küçük Asyadaki Türk kabileleri her ne kadar Eti'lerin idaresi altında ve bunlardan bazıları merkezi iktidar tarafından tayin olunan ve büyük kiralı temsil eyliyen organlar tarafından idare edilmekteyseler de, bunlardan bir çokları ayrı ayrı beylikler halinde kendi siyasi varlıklarını yine muhafazaya muvaffak olmuşlardır¹². Feodal bir mahiyet arzeden Eti Devletinde metbû büyük kiralı tâbi küçük kiralı ve beyler arasında bu metbû ve tâbilik münasebetleri her birine teveccüh eden vazife ve mükellefiyetler, yazılı mukavele ve vesikalarla tesbit olunmuştur¹³.

Japonyada çok münkeşif haldeki feodalite asırlar boyunca yaşadı ve ancak 1867 senesinden sonra ilga edilebildi¹⁴. Asya Hunları Devletinde de (M. E. 225 : M. S. 93) feodalitenin mümeyyiz vasıflarından bir çoklarına rastlanmaktadır. Garbi Avrupa feodalitesinden pek çok noktalarda ayrılmasına rağmen Hun Devletinin feodaliteye benzeyen hususiyetleri vardı¹⁵. Bumîn ve İstemi Devletlerinde de (M. S. 546 - 659) feodal Devleti hatırlatan unsurlar vardı. Fakat bu Türk Devletlerinde feodalite kuvvetli merkezi hâkimiyetle telif edilmişti¹⁶. Ortaçağda kuvvetli ve orijinal bir islâmî feodalitesi de vücade geldi.

Ayrıca ortaçağda Selçuk ve Osmanlı Devletlerinde de feodaliteyi hatırlatan unsurların mevcudiyetini müşahede etmekteyiz.

X. asrın sonunda Suriyeye de feodal rejimin geçtiğini ve orada yerleştiğini görüyoruz. 1099 senesinden itibaren Lâtin Suriyesinde Haçlılar

11) Rodolphe Dareste: Nouvelles Etudes d'Histoire du droit, troisième série, Paris 1906, Sh. 7-8.

Avram Galanti: Hammurabi Kanunu, İst. 1925-1341, Sh. 69.

12) Dr. Recai G. Okandan: Op. Cit. Sh. 84

13) Dr. Recai G. Okandan: Op. Cit. Sh. 85.

Louis Delaporte: Les peuples de l'Orient méditerranéen, Paris, 1938, Sh. 197.

Louis Delaporte: Les Hittites, Paris 936, Sh. 183, 186, 189 ve müt.

14) A. Esmein, Op. Cit. Sh. 167.

15) S. M. Arsal: Türk Tarihi ve Hukuk: İst. 947 Sh. 223-224.

16) S. M. Arsal: Türk Tarihi ve Hukuk: İst. 947, Sh. 281.

tarafından kurulan Devletlerde feodalite sistemi ve feodal müesseseler yerleşti¹⁷.

Cenubi İtalyada ve Sicilyada Normandiya'dan bazı maceraperestler 1030 senesinden itibaren gelerek oralarda bazı prenslikler kurdular. Bu suretle oralarda da Fransız siyasi ve feodal müesseselerinin intikal ettiğini görmekteyiz¹⁸.

Demek oluyor ki, yukarıdaki kısa izahattan anlaşıldığı gibi, feodalite yalnız garbi Avrupanın muayyen memleketlerinde ortaçağda meydana gelmiş, sadece o muhite mahsus bir müessese değildir. Bu rejim bir çok memleketlerin tarihi hayatının bir safhasında görülmüş, çok yayılmış bir siyasi ve sosyolojik hâdisedir.

Feodalite pek çok milletlerin tarihinde görülen muvakkat geçici bir safhadır¹⁹.

Esas unsurları itibariyle her memlekette görülen bu feodalite hâkimiyetin parçalanması, geniş arazi sahiplerinin ahali üzerinde hâkimiyeti olarak türlü devirlerde, türlü ülkelerde görülmüş bir hâdise ise de bu hâkimiyetin parçalanmasının derece ve şekilleri her yerde aynı olmamıştır. Muhtelif devirlerdeki muhtelif memleketlerde feodalitenin tecellisi şekilleri arasında mühim farklar vardır. Bütün dünyadaki feodal camiaların, kronolojik esaslar gözönünde tutulmak suretile, bir arada tetkik edilerek benzeyen müşterek ve benzemeyen talî noktalarının belirtilmesi ve bu farklılığı icap ettiren şartların gözönüne konmasını mümkün kılan bir eserin yazılması, henüz keşfedilmeyen ve fakat günün birinde meydana çıkarılacağı muhakkak olan, beşerî içtimai hâdiseleri idare eden içtimai (sociologique) kanunların keşfedilmesine faidesi dokunması bakımından çok temenniye şayandır.

Ancak böyle bir işi başarabilmenin çok uzun, yıpratıcı bir mesaiyi istilzam ettiğini de peşinen belirtmek lâzımdır. Senelerce ve hattâ bir insanın bütün ömrünü işgal edecek kadar uzun bir çalışma devresinden sonra ancak böyle muazzam bir teşebbüsün muvaffak olabileceği kanaatindeyiz.

Yukarıdaki kısa izahattan sonra şimdi de takip edeceğimiz plândan bahsedelim. Tetkikimiz iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde garbi Avrupa, hususile Fransız feodalitesi esas alınmıştır. Fransız feodalitesinin niçin hususi şekilde ele alınması lâzım geldiğinin sebebi yukarıda zikre-

17 Marc Bloch: *La société féodale. La formation des liens de dépendance.* Cilt: I. Paris 1939, Sh. 289.

18) Marc Bloch: *Op. Cit.* Sh. 289.

19) Ch. Mortet: *Féodalité, la grande encyclopédie.* Sh. 194.

dilmişti. Birinci bölümde incelenecek olan meseleler fasıllarla ayrılmak suretile tasnife tâbi tutulmuştur. Bu bölümde tetkik edilecek olan meseleler şunlardır :

İlk olarak feodalitenin mahiyeti siyasi bakımdan izah olunacaktır. İkinci fasılda iktisadi bakımdan, üçüncü fasılda ise içtimaî bakımdan feodalite anlatılacaktır. Böylece birinci bölümün ilk üç faslında feodal rejimin tablosu umumî bir tarzda çizildikten sonra müteakip fasıllarda feodalitenin menşeyinden, hususile Fransada feodaliteyi doğuran âmillerden ve feodalitenin Avrupanın siyasi ve medenî inkişafındaki rollerinden bahsedilecektir.

Demek ki, burada bahsimie mevzuu olarak aldığımız feodalite zaman ve mekân bakımlarından tahdit edilmiş bulunmaktadır. Ve bu, ortaçağda garbî Avrupada hususile Fransada yaşamış olan rejimdir.

İkinci bölümde de Osmanlı Devletinde (Türkiye'de) timar teşkilâtından muhtasaran bahsedilecek, bu rejim garbî Avrupa feodalitesile mukayese olunacaktır. Ve birbirleriyle olan benzeyiş ve ayrılık noktaları belirtilmeğe çalışılacaktır. Bütün bu tetkiklerimizin neticesi en sonra bir sentez halinde toplanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Avrupa Feodalitesinin Mahiyeti, Menşei, Avrupanın Siyasi Ve Medenî İnkişafındaki Rolü

BİRİNCİ FASIL

Siyasi Bakımdan Feodalitenin Mahiyeti

I — *Hâkimiyetin parçalanması* :

Evvelâ feodalitenin muhtelif bakımlardan mahiyetini izah ettikten sonra bu rejimin, Avrupanın siyasi ve medenî inkişafındaki rolünü belirtmek lâzımdır.

Feodalite siyasi bakımdan siyasi hâkimiyetin parçalanmasından, inhilâle uğramasından ibarettir²⁰. Bu bakımdan eski Roma ve modern hukukun telâkkisine uygun bir Devlet mefhumıyla telifi kabil olmayan bir rejimdir. Zira Roma'nın anlayışına ve modern telâkkilere uygun

20) S. M. Arsal: Hukuk Tarihi Dersleri, Ankara 926-927, Sh. 218.

Devlet mefhumunda hâkimiyet, yani teşri, icra ve kaza salâhiyetleri merkezde, tek elde toplanmıştır. Feodalitenin hâkim olduğu camia ve muhit içinde ise, arazi muayyen ve mahdut bir zümre, asiller, senyörler arasında bölünmüştür. Merkezi hükümet gayet zayıftır. Yahut büsbütün yoktur. Hâkimiyet muhtelif arazi parçalarını ellerinde tutan senyörler arasında taksim olunmuştur²¹. İptidai ve modern camialarda merkezi hâkimiyet esası mevcuttur. Bu merkezi hükümetin elinde idari, kazai ve askerî kuvvetler toplanmıştır. Bu gibi camialarda merkezi hükümet bütün ülkesi ve sakinleri üzerinde hâkimiyet ve emirlerini yürütür. Merkezdeki idare yeni hâkimiyetin hâmilleri, idarelerini ülkenin her tarafında mümessilleri vasıtasile icra ederler. Yani siyasi bir merkeziyeti burada görmekteyiz. Bu camialarda siyasi bakımdan teşrii ve kazai salâhiyet merkezdedir, asker toplamak hakkına ve orduya malik olan merkezi hükümettir²².

Feodal rejimde ise, senyörün kendi senyörlüğü dahilindeki arazi ve ahali üzerine mutlak bir hâkimiyeti vardır. Artık hâkimiyet kiralın elinde inhisar olmaktan çıkmıştır. Kırallık hakikatte felce uğramıştır. Kırallık ancak teorik bakımdan hukukan âmir olarak feodal hiyerarşinin başında farzedilmektedir²³⁻²⁴. Bu devirde meselâ Fransaya harita üzerinde bakıldığı zaman Prof. Crozat'ın söylediği gibi, ülke küçük küçük parçalardan mürekkep âdeta bir mozayik manzarasını arz etmektedir²⁵.

Demek oluyor ki, siyasi bakımdan ülke birbirinden farklı büyüklükte yani küçüklü, büyüklü parçalardan mürekkep âdeta bir yamalı bohçadır. Bu birbirleri üzerine yamanmış bohça parçalarının her birinde ufak ufak hâkimiyetlerin mevcudiyeti müşahede olunmaktadır. Tek devlet, tek hâkimiyet prensibinin tatbiki artık tarihe karışmıştır. Ve işte Devletin en mühim mümeyyiz vasfı olan bu karakterin yokluğu, yani senyörlerin, Devletin hâkimiyetini temsil eyleyen adaleti tevzi, âsayişi temin, umumî masraflara iştirak gibi bir takım hak ve salâhiyetleri kendi nam ve hesaplarına kullanmaları, daha kısa bir ifade ve

21) J. Calmette: La société féodale, Paris 923, Sh. 22.

Ch. Mortet: Op. Cit. Sh. 214.

22) Sıddık Sami Onar: İdare Hukuku I. C, II. cı bası, İst. 945, Sh. 355.

23) J. Calmette: Op. Cit. Sh. 28.

24) Ch. Grozat'ın 949 yılında H. Fakültesinde vermiş olduğu taktır.

25) Prof. Ch. Crozat'ın 949 ders yılında Hukuk Fakültesinde vermiş olduğu taktirlerden.

tâbirle, merkezi hâkimiyetin parçalanması bakımından feodaliteye Devlet müessesesinin bir nevi küsûfu nazariyle bakılmıştır²⁶.

II — *Arazi sahibi olmak, aynı zamanda, o arazi dahilindeki ahali üzerinde siyasi hâkimiyet hakkını tazammun eder.*

Devlet, merkezi hâkimiyet kuvvetli olan camialarda arazi hususi mülkiyetin mevzuu olabilir. Fakat arazi üzerindeki sahiplik hakkı arazi sakinleri üzerinde, yani ülke içinde yaşayan ve Devletin beşerî unsurunu teşkil eyleyen insanlar üzerinde siyasi hâkimiyet hakkını tazammun etmez²⁷. Gerek eski Cermenlerde, gerek diğer medenileşmiş Devletlerde ahali siyasi bakımdan arazi sahiplerine değil Devlete, camiaya tâbidir.

Feodal devirde ise, arazi sahibi olmak, o arazi üzerinde yaşayan insanlar üzerinde siyasi hâkimiyeti de tazammun etmektedir²⁸. Ancak burada bir noktaya işaret edelim ki, bu devirde arazi üzerinde Roma Hukukunun ve modern hukukun mülkiyet hakkındaki telâkkisine uygun ve mutlak mânada mülkiyet mevzuubahis değildir²⁹. Arazi sahibi senyörün bu arazi (fief) üzerindeki hakkı mülkiyet hakkile siyasi hâkimiyet arasında mutavassıt bir hak ve salâhiyetten ibarettir³⁰. Bu salâhiyet de vassal ile süzren arasında taksim edilmiştir.

Hâkimiyete sahip olan senyörlerin ellerinde bulunan toprak parçasına FIEF ismi verilir, Fief : sedakat ve bazı hizmetlerin ifası mukabilinde bir gayrimenkulün başka bir şahsa imtiyaz olarak verilmesinden ibarettir³¹. Bu tevcih iki şahıs arasında yapılır ve araya bir mukavele girer. Bu mukave (FEODAL MUKAVELE) ismini alır. Bahse mevzu olan akdın iki tarafı mevcuttur. Bu taraflardan biri, fief tevcih eden şahıstır. Bu şahsa süzren - metbû ve süzrenden fief'i alan tâbi şahsa da, vassal denir. Fief mukavelesi süzren ve vassal hakkında karşılıklı bir takım haklar ve borçlar doğurmaktadır. Bu vecibelerden ileride bahsedilecektir.

26) Dr. Muvaffak Akbay: Op. Cit. Sh. 122.

27) S. M. Arsal: H. T. Dersleri, Ankara 926 - 927, Sh. 220.

28) Ch. Mortet: Op. Cit. Sh. 192.

29) Ch. Mortet: Op. Cit. Sh. 209.

30) S. M. Arsal: H. T. Dersleri, Ankara 926 - 927, Sh. 221.

31) A. Esmein. Op. Cit. Sh. 168.

Demek oluyor ki, senyör ve vassalın karşılıklı vazife ve haklarını tayin eden feodal mukaveledir³². Böyle bir akit ile bir fief'e sahip olan şahıs vassal sıfatını kazanmaktadır. Vassal ile süzren arasında şahsî bir münasebet meydana gelmektedir. Vassal süzrenine sedakatla mükelleftir. Ve daha diğer bazı borçları vardır. Buna mukabil vassal fief'den istifade eder. Fief ahali üzerinde hâkimiyet hakkına, yani kazâ, icrâ ve askerî salâhiyetlerle vergi toplamak hakkına malik olur. Mezkûr Fief'in sâkinleri metbû olarak vassalı tanırlar. Vassal kendi fief'i üzerinde yaşayan insanların efendisi (senyörü)dür. Ve bu hakkını, efendilik, senyörlük sıfatını, fief mukavelesile kendisine imtiyaz olarak verilen araziye sahip bulunması keyfiyeti dolayısıyla kazanmaktadır.

Böylece her senyör bir süzrenin vassalıdır ve biraz ileride bahsedileceği gibi senyörlükler yani hem senyörlükler ve hem de fief'ler arasında bir meratip silsilesi (hiyerarşi) mevcuttur³³. Her arazi sahibi senyör kendisinin siyasi âmiri, süzreni olan diğer bir senyörün vassalıdır. Herhangi bir senyörden araziyi fief olarak alan ve onun vassalı olan senyör da fief olarak aldığı araziyi başkalarına fief suretile bir kısmını veya parçalara ayırarak birkaç parçasını vermek hakkına malik bulunmaktadır. Mevcut bir fief'i, senyörün parçalayarak yeni daha küçük fief'ler ihdas ve vassallar tesis etmek hakkına, tâbi fief tesisi hakkı (Droit de sous inféodation) denir³⁴. Böylece tâbi fief tesis eden süzren, diğer bir senyörün yani kendisinden fief aldığı metbû senyörün vassalı olmaktadır. Tâbi fief yani ikinci derecedeki fief'in senyörü, sahip olduğu fief'i bazı parçalara ayırarak, üçüncü derecede senyörlere fief halinde tevcih eder ve onlar bunun vassal, ikinci derecedeki vassal da berikilerin süzreni olmaktadır. Böylece dördüncü, beşinci derecede tâbi fief'ler tesisleri devam edebilirdi. Yani âdeta senyörlükler birbirlerini doğurmakta ve üremekteydiler ve yukarıda söylendiği gibi, böylece feodal devirde Fransa irili ufaklı senyörlüklerden mürekkep bir yamalı bohçayı andırmaktadır. Âdeta birbirlerine tâbilik ve metbûluk bağları ile bağlı bir şebeke³⁵ halinde girift bir örümcek ağı manzarasını arz etmektedir.

32) E. Glasson: Histoire du droit et des institutions de la France, Cilt 4. Paris, 1891, Sh. 273 - 274.

33) S. M. Arsal: H. T. Dersleri, Ankara 926 - 927, Sh. 261.

34) S. M. Arsal: H. T. Dersleri, Ankara 926 - 927, Sh. 261.

S. M. Arsalın henüz basılmamış olan (Fransa Hukuku Tarihi) isimli kitabından. — Henri Regnault: Op. Cit. Sh. 99.

35) Marc Bloch: Op. Cit. Sh. 111, Cilt 2.

Böylece, Fransada bir tek hâkimiyet değil, küçük küçük bir çok hâkimiyetlerin mevcut olduğu görülmektedir. Büyük bir elmasın havanda döğüldükten sonra şuraya buraya serpiştirilerek saçılan ve ziya altında ışı ışı parlayan irili utaklı parçacıkları gibi, ortaçağda garbi Avrupa memleketlerinde, hukukçu adesesile bakıldığı zaman, yer yer pek çok hâkimiyet kırıntılarının mevcudiyeti müşahede olunmaktadır. Zira her fief sözde kırala tâbi olan, haddi zatında müstakil hâkimiyetlerden ibarettir³⁶. Bu devirde biraz evvel izah edildiği gibi, toprağa, araziye sahip olmak dolayısıyla hâkimiyete sahip olunabilir. Senyörler hâkimiyet hakkına maliktirler. Çünkü muayyen bir parça araziye fief halinde elinde tutmaktadır.

Feodal devirde Fransada tedricî surette her arazi parçası bir senyöre tâbi idi. Bu tâbiyetin menşei iki idi :

1 — Büyük bir senyörün kendi arazisinden bir parçasını ayırarak vassala fiilen vermiş olması veyahut,

2 — Komşusunda olan bir fief sahibini baskı icra ederek kendisine tâbi olmağa zorlamasıydı. Ve bu zorlama neticesinde vassallığı kabul edenin mukavele ile bütün vassallık vazifelerini kabul etmesi idi.

Bu zorlamak yani küçük, küçük arazi sahiplerini daha kuvvetli komşuların tâbi kılmak için hukukî bir vecize icat etmişlerdi. Diyorlardı ki : Senyörsüz hiç bir toprak olmaz «Nulle terre sans seigneur»³⁷.

Demek oluyor ki, feodalitenin siyasi bakımdan ikinci mühim hususiyeti de bir arazi sahibi olan senyörün o arazi dahilinde yaşayan ahali üzerinde siyasi hâkimiyet hakkına malik telâkki olunmasıdır. Bu devirde Fransada bütün arazi parçaları feodalleşmiştir. Yani birbirlerine tâbilik ve metbûluk bağları ile bağlanmış parçalar haline gelmişti.

Ancak bu son esastan allodial toprakların sahipleri (alleutier) müstesnadır. İleride, bu allodial topraklar hakkında izahat verilecektir. Şimdiden şu kadarına işaret edelim ki, allodial toprakların sahipleri tamamen müstakildiler. Bunlar arazileri üzerinde tam bir mülkiyet ve istiklâle sahiptiler. Feodal camiada feodal hiyerarşinin dışında kalmaktaydılar. Siyasi bakımdan bunların metbûu yoktu. Tâbiik ve metbûluk münasebeti yani feodal meratip silsilesinde yer alması keyfiyeti sadece fief sahibi senyörler için mevzuubahisti. Bunların da hâkimiyet haklarına

36) S. M. Arsalın Hukuk Fakültesinde verdiği 948 - 49 ders yılındaki takrirlerinden.

37) Dr. Ch. Crozat; Op. Cit. Sh. 143.

S. M. Arsal; Op. Cit. Sh. 294.

sahip bulduklarına yukarıda işaret olunmuştu. Bu bakımdan aralarında fark yoktu. Fark sadece feodal hiyerarşiye dahil olup olmamak bakımındandı.

III — *Feodal camia ve feodal gruplar :*

Feodal camia, bütün senyörlükleri sinesinde toplayan feodal cemiyettir. Bu cemiyetin irili ufaklı, kuvvetli, zayıf bir çok hükümetleri, küçük hâkimiyetleri nefsinde cemettiği ve bu cemiyetin üstünde oturduğu ülkenin âdeta bir mozaik³⁸, bir yamalı bohça manzarasını arzettiği evvelce zikredilmişti.

Bu devirde bütün Fransa aralarında karşılıklı hak ve vazifelerle birbirine bağlı olan süzren ve vassallar gruplarından ibaretti. Bu grupların başında ancak kırala tâbi sayılan bir süzren senyör ve içinde ona tâbi bir çok birinci, ikinci, üçüncü... ilâh. derecede vassallar bulunurdu. Bu gibi ancak kırala tâbi sayılan gruplar bütün Fransada elli beş kadardı.

Bu gruplar birbirinden ayrı gruplar olmakla beraber büsbütün yekdiğerinden tecrit edilmiş halde de değildi. Çünkü bir A grubuna dahil olan herhangi bir senyörün B grubuna dahil bir senyörden arazi parçası olarak vassal vaziyetini kabul etmesi mümkündü.

Şimdiye kadar izahına çalışılan bu münasebetler senyörleri vassal ve süzren olarak birbirlerine bağlamaktadır. Burada şöyle bir sual hatıra gelmektedir. Derece derece birbirlerine bağlı ve yekdiğerinin tâbii ve metbûu olan senyörlerin, vassallarının vassalları ile olan münasebeti nedir?

Bu meseleyi feodal hukuk gayet sarîh olarak halletmiştir. Bu prensip de (Adamımın adamı benim adamım değildir - l.homme de mon homme n'est pas mon homme) diye ifade edilmiştir³⁹.

Yani bu tâbilik ve metbûluk münasebeti ancak aralarında mukavele akdedilen ve birbirlerinin süzren ve vassalı olan iki şahıs arasında mevcuttur. Bunun dışında kalan kimseler için böyle bir rabita mevzuubahis değildir. Vassalın, süzreninin süzreni ile hiç bir münasebet ve bağlılığı yoktur. Onun adamı değildir. O, ancak kendi süzrenini tanır ve münase-

38) Pierre Tisset - Paul Ourliac: Manuel d'histoire du droit français. Paris 949. Sh. 128.

39) Bu prensibin lâtincesi şöyledir: (Homo nominis mei homo meus non est). Ernest Perrot: Précis élémentaire d'histoire du droit français public et privé. Paris 1930, Sh. 189.

sebetleri onunladır. Karşılıklı hak ve borçlar ancak bu iki âkit taraf (şahıs) için mevzuubahis olmaktadır⁴⁰.

Böyle mütevali mukavele ve arz-ı tâbiyetlerle senyörlerin kurduğu şahsî münasebetlerin sayıları pek çok artabiliyordu. Meselâ XIII. yüzyılın son senelerinde bir senyör yirmi muhtelif senyörden fief alarak bunların hepsinin ayrı ayrı ve başka birisi de bu şekilde kırk üç senyörün vassalı olmuştur⁴¹.

IV — *Feodal meratip silsilesi (La hiérarchie féodale)* :

Yukarıda feodal camia ve feodal gruplardan bahsedilirken senyörlerin siyasi tâbilik ve metbûluk bağları ile birbirlerine bağlı oldukları ve vassalların süzrenlere, süzrenlerin de diğer senyörlere vassal olarak bağlandıkları söylenmişti. En yüksek senyör, Fransada kiralıldı⁴². Garbî Avrupanın diğer feodal camialarında imparatordu⁴³. Feodal meratip silsilesi, sadece senyörler arasında değil, aynı zamanda senyörlerin tasarruf ettiği arazi (Fief'ler) arasında da mevcuttu. Hem senyörler hem onların fief'leri birbirine tâbilik ve metbûluk bağları ile bağlanmışlardı. Kendisinden yüksek senyöre, süzrene karşı muayyen ve mahdut vazifelerini ifa etmek şartıyla, her senyör kendi arazisi dahilinde, tamamen müstakil bir hükümdar gibiydi. Kaza işlerinde ve ekseriya askerî işlerinde müstakildi. Bütün idarî hususlarda ahali üzerinde hâkimiyetini kullanırdı⁴⁴.

Ancak senyörlerin iktidar daireleri arasında farklar vardı. Senyörler bu bakımdan başlıca iki kısma bölünürlerdi :

1 — Büyük senyörler. Bunların senyörlükleri, ünvanlı fief'ler (les fiefs titrées) ismini taşıyordu⁴⁵.

40) Dr. Ch. Crozat: Op. Cit. Sh. 145 de (adamımın adamı benim adamım değildir) prensibinin lâtincesinin (vassalus vassali mei non est meus vassalus) tarzındaki diğer bir ifadesi nakl olunmaktadır.

Hendi Regnault: Op. Cit. Sh. 74 — Ch. Mortet: Op. Cit. Sh. 220.

41) Marc Bloch: Op. Cit. Cilt: 1. Sh. 326.

42) Henri Régnault: Op. Cit. Sh. 74.

43) Fransada kiralın üstünde imparatorun Fransa kiralının süzreni olduğu nazariyesi çok şiddetli muhalefetin zuhuruna sebebiyet vermiştir.

44) S. M. Arsal: H. T. Dersleri, Ankara 926 - 27, Sh. 261.

45) Ollvier Martin: Précis d'histoire du droit français Paris 932, Sh. 94.

Bunlara baron diyorlardı. Bunlar yukarıdan aşağıya doğru şöylece sıralanabilir :

- a) Dük
- b) Marki
- c) Kont
- d) Vikont
- e) Baron (dar mânada)
- f) Şatölen
- g) Şövalye'ler⁴⁶.

Bu kısım büyük senyörlerin adedi mahdut idi. X. asırda bütün Fransada bunların sayısının elli kadar olduğu rivayet olunur.

İkinci kısım, küçük senyörlerdi. Bunların fief'lerine unvansız fief'ler (les fiefs non titrés) denilirdi⁴⁷.

Büyük senyörler kendilerine ait arazi dahilinde teşrii, kazai, askeri, mali bakımlardan tam mânasile hâkimiyet hakkını haizdi. Hattâ bazı senyörler para bile bastırabiliyorlardı. Her büyük fief âdeta bir küçük devlet idi⁴⁸.

Feodal yapı, feodal hukuka göre bir ehrama benzemektedir. Bu ehramın kaidesinde şatosuz şövalyeler vardı⁴⁹. Bunların üstünde şato sahibi şövalyeler ve baronlar (Chatellenies, barons, vicomptes, comptes, marquis, ducs) ve bunların da fevkinde kiralık gelmekteydi.

Tetkikimize esas olarak Fransız feodalitesini aldığımız göre, Fransa için en yüksek feodal hiyerarşik metbû olan kralın bu bakımdan iki türlü durumunu gözden geçirelim.

Feodal devirde Fransada saltanat süren Kapet (Capet) sülâlesi kiralıklarının iki sıfatı vardı :

Bir taraftan Fransa dukalığı ismile malûm arazinin âdi bir senyörü idiler. Bu bakımdan diğer fief sahipleri buna doğrudan doğruya bağlı değildiler. Ve ancak kendi vassaları ile doğrudan doğruya ve şahsî münasebetleri mevcuttu. Bunlarla olan münasebetleri feodal hukuk tarafından

46) A. Esmeln: Op. Cit. Sh. 172 — I. Calmette: Op. Cit. Sh. 72.

47) Ch. Mortet: Op. Cit. Sh. 220.

48) Sadri Maksudî Arsal: Op. Cit. Sh. 261.

49) Dr. Ch. Crozat: Op. Cit. Sh. 142.

tanzim ediliyordu. Ve bu noktâ nazardan Fransa dukası olan kiral, senyör olduğu gibi başka senyörlerin vassalı da olabiliyordu⁵⁰.

Diğer taraftan Kapet sülâlesinin kırılları bütün Fransanın hükümdarı idiler. Kiral sıfatile onlar, Fransadaki bütün diğer senyörlerin süzreniydi⁵¹. Fransadaki bütün büyük senyörlere, malik oldukları arazi ve fief'ler, kırıllar tarafından verilmiş addedilirdi. Yani kiral, kiralîyetin bütün fieflerinin sahibi (Souverain fiefieux du royaume)⁵² idi.

Kiral en yüksek senyördü. Feodalite esası, en yüksek bir senyörün vücuduna mütevakıftı. Feodal hiyerarşinin en yüksek bir mertebesi olmalıydı. Bu kiralı. Kiral senyörlerin senyörüdür. Bu bakımdan bütün vassallar ona arzı tâbiyet (Hommage) arzetmelidir. Senyörler ona karşı, askerî hizmet ve mahkemesine iştirakle mükellefti. Şayet bir senyör varis bırakmadan ölürse o takdirde kiral mahlûl kalan fief'i iktisap ederdi⁵³. Yani bu mahlûl emlak kiralâ intikal ediyordu. Buna (mahlûliyet hakkı - droit de deshérene) denirdi.

Bundan başka kırılların, vassallık vazifelerini ifa etmeyen senyörün arazisini müsadere etmek hakkı da vardı. Buna (Droit de commise) diyorlardı. Tabii bidayette kırıllığın zayıf devirlerinde kırıllık bu haklarını her vakit kolay kullanamazlardı. Fakat nazarı surette bu hak tanınmıştı.

Kiralın, vassal senyörlerin arazisi dahilindeki ahalinin hayatına müdahale etmek hakkı yoktu. Kiralın bilfiil idaresi, ancak kendisine doğrudan doğruya tâbi olan dukalığı dairesine münhasırdı. Kapet sülâlesi kırılları, Fransa dukalığı senyörü olmaları cihetinden, başka bir süzrene tâbi olabiliirdi. Meselâ, Fransa kırılları yukarıda işaret edildiği gibi, Fransa dukalığından başka Veksan ismindeki bir arazinin senyörü idiler. Bu arazi ise Saint Denis manastırına tâbi olduğundan, kiral da bu arazinin süzreni olan manastır reisliğine (abbeliğe), tâbi sayılırdı⁵⁴.

50) S. M. Arsal: H. T. Dersleri, Ankara 926 - 27, Sh. 259.

Amédée Bonde: Précis d'histoire du droit français, Paris 927, Sh. 93.

51) Pierre Tisset — Paul Curllac: Op. Cit. Sh. 162.

Ernest Perrot: Op. Cit. Sah. 274.

52) Jacques Flach: Les origines de l'ancienne France. T. 3, Paris. 1904, Sh. 147.

Henri Regnault: Op. Cit. Sh. 74.

53) Amédée Bonde: Op. Cit. Sh. 93.

54) S. M. Arsal: H. T. Dersleri, Ankara 926 - 927, Sh. 260.

Amédée Bonde: Op. Cit. Sh. 94.

Fransa dukalığı dahilinde kiral doğrudan doğruya ve tam mânasile hükümrandı. Fakat bu hâkimiyeti kiralıktan neş'et etmeyip feodal senyör olmasından doğuyordu. Dukahk dahilindeki hâkimiyeti, diğer senyörlerin kendi arazileri dahilinde hâkimiyetleri gibi, feodal hukuka tâbi idi.

Karolenjiyenler devrinde olduğu gibi, Kapet sülâlesi kırılları da —ki feodal rejimin bütün mümeyyiz vasıflarile kendisini gösterdiği devirde saltanat sürdüler— bazı yardımcı memurlar istihdam ediyorlardı⁵⁵.

Malûm olduğu üzere bu devirde kiral, ancak kendisine ait arazi dahilinde idare işlerine müdahale edebilirdi. Eski Frank devrinin vilâyet idare eden kontları, kendileri senyör olmuşlardı. Onarın torunları araziye kendi namlarına idare ediyorlardı. Feodal devrin sonlarına doğru Kapet sülâlesi kırılları, büyük fiefleri ilhak yoluyla, kendilerine tâbi olan sahaları genişlediği zaman, kendilerine ait olan sahalarda vilâyet idaresi için yeni memurlar tayin etmeğe mecbur oldular, kiralın vilâyet memurları :

- 1 — Prévotlar
- 2 — Sénéchal'ler
- 3 — Baillis'ler idi.

Prévotlar küçük vilâyet valileriydiler. Bunların idare ettiği memleket parçası prévoté ismini taşıyordu. Bu valilerin salâhiyeti genişti. Vilâyet dahilindeki bütün askerî, malî kazâî işlerinin idaresi onlara aitti.

Böyle bir kaç vilâyet daha büyük bir vilâyet teşkil ediyordu. Bu vilâyetlere riyaset eden memurlara şimalde Bailli, cenubî Fransada Sénéchal diyorlardı.

V — *Feodal devirde senyörler arasında münasebetler :*

Feodal devirde senyörler, birbirlerine ancak muayyen ve mahdut bazı hususlarda tâbiyet ve metbûiyet rabitası ile bağlı idiler.

Ancak Allödiyal toprak sahipleri olan senyörler (Alleutiers'ler) tamamen müstakildiler ve hiç bir senyöre tâbi değildiler⁵⁶.

Bu devrin en mühim karakteristik vasıflarından biri de, ortaçağın daimî olarak harplerle geçen bir devir olduğudur. Zira, feodalite, hâki-

55) Amédée Bonde: Op. Cit. Sh. 96 - 97 — Ernest Perrot: Op. Cit. Sh. 282.

56) Ch. Mortet: Op. Cit. Sh. 220.

miyetin parçalanmasından ibarettir ve her senyörün kendisinin müstakil askeri teşkilâtı vardı⁵⁷.

Her devirde, kuvvetli merkezi devletlerde, hâkimiyet bir şahıs veya bir müessesede temerküz ettiği zaman, asker teşkil ve harp etmek hakkı Devletin veyahut hükümdarın bir imtiyaz ve inhisarıdır. Hükümdardan, Merkezi Devlet mümessilinden başka hiç bir kimsse asker toplayamaz, ordu teşkil edemez. Bu esas bugün de câridir.

Feodalitenin mümeyyiz vasıflarından biri de, asker teşkil etmek ve harp etmek hakkının, hâkimiyetin diğer tezahürleri gibi müteaddit ellere, senyörlerin ellerine geçmiş olmasıdır⁵⁸. Feodal hukuka göre, her senyör, her arazi sahibi, kendine mahsus, münhasıran kendisine tâbi müstakil asker teşkil etmek hakkını haizdi⁵⁹. Her senyör kendi askerini istediği zaman, istediği senyöre karşı sevkedebilir. Onunla harp edebilirdi. Feodal devirde senyörler askerlerini kırala karşı da kullanabilirlerdi. Feodalitenin örfi hukuku bunu tecviz ediyordu⁶⁰.

Kıralın da diğer senyörlerin askeri teşkilâtından az farklı askeri teşkilâtı vardı. Ve kıralın askerleri şu üç unsurdan teşekkül ediyordu :

- 1 — Kırala tâbi şehirlerden alınan askerler.
- 2 — Kıralın kendisine doğrudan doğruya tâbi olan vassalları.
- 3 — Ücretli asker.

Kıralın vassalı olan bütün senyörler de senede kırk gün kıral için harp etmeye mecburdu. Fakat bu kırk günden başka olan senenin mütebaki zamanlarında kırala karşı dahi harp edebilirlerdi.

Feodalitenin çiçek açtığı devirlerde senyörler vakitlerini kâh birbirleriyle, kâh kıralara, imparatorlara karşı harp etmekle geçirmişlerdir⁶¹.

Zamanımızda harpler milletler, devletler arasında vukubulduğundan bunların tanzimi esas itibariyle Devletler umumî hukukunun şümülü sahasına girer. Feodal devirde ise harp, iç hukukun tanzim sahası dahilinde bulunuyordu. Zira her şahıs, her aile, hiç olmazsa her asil, hakkını müdafaa, kendisine yapılan hakaretlerin öcünü almak için silâha sarılıyordu. Bu devir (hususî harpler) devridir. Ve bu silâha sarılma

57) S. M. Arsal'ın henüz basılmamış olan (Fransa H. Tarihi) isimli kitabından.

58) S. M. Arsal: H. T. Dersleri, Ankara 926 - 927, Sh. 267.

59) S. M. Arsal'ın H. F. de verdiği 948 - 49 ders yılındaki takrirlerinden.

60) S. M. Arsal: H. T. Dersleri, Ankara, 926 - 27, Sh. 262.

61) S. M. Arsal: H. T. Dersleri, Ankara, 926 - 27, Sh. 263.

yani hususî harpler, hukukî idi⁶². Hakikaten bu devirde gerek şahıslar, gerek aileler, gerekse senyörler arasında daima hususî muharebeler (les guerres privées) vuku bulmaktaydı⁶³. Yani bu muharebeler feodal hukukla tanzim edilmişti.

Bugünkü hukukta meşru müdafaa'nın bir hak olarak tanındığı gibi, XIII. asırda böyle harp etmek (hususî harpler), uğranılan haksızlığı gidermek ve hakkı bizzat ihkak etmek için meşru ve kanunî yol olarak herkese tanınmaktaydı⁶⁴. Ve bu hususî harplerin ilânı, açılması hususları, feodal örfî hukuk kaideleri tarafından tanzim edilmişti⁶⁵.

Beaumanoir'e göre harp hakkı (hususî harpler) örfen hür köylü ve şehirlilere menedilmmişti. Bu hak, yalnız asillere münhasırdı. Fakat asiller elinde bu hak hudutsuz denecek derecede geniş olarak mevcut bulunuyor ve tesirlerini icra eyliyordu⁶⁶. Her asil diğerine harp ilân edebilirdi. Her senyör kiralara karşı harp edebilirdi.

Demek oluyor ki, ortaçağda feodal devirde, emniyet ve âsaiyet diye bir şey mevbuubahis olmamakta, her tarafta, herkes arasında daimî ve kanlı mücadeleler, muharebeler cereyan etmektedir. Hiç kimse canının, ailesinin, mallarının müdafaaasından emin değildir. Kendi selâmetinden daima endişe etmektedir. Hususî şahıslar birbirleriyle, asiller de senyörlerle, senyörler yekdiğerleriyle yani süzrenler vassallarla, vassallar süzrenlerle daimî harp halindedirler. Bu mücadeleler çok kanlı olmakta ve pek çok kimseler bu meyanda ruhaniler (kilise mensupları ve manastırlarda yaşayanlar), bu mücadelelerden müteessir olmakta, zarar görmektedirler.

Mütemadî harpler ve bunların doğurdukları tahribat, ortaçağın çok büyük bir belâsı, feci bir hususiyeti idi. Bu keyfi cebrü şiddet istimallerini, yani harpleri büsbütün ortadan kaldırmak imkânsız olduğu için, tabii böyle bir şey düşünülüyordu⁶⁷.

Bununla beraber mümkün olduğu kadar harpleri eksiltmek hiç olmazsa harplerin tesirini hudutlamak yolunda Katolik kilisesi ruhanileri ve Fransa kırılları muhtelif tedbirler düşünmeğe başladılar.

62) Ernest Perroitt: Op. Cit. Sh. 255.

63) A. Esmeln: Op. Cit. Sh. 247.

64) Olivler - Martin: Op. Cit. Sh. 98.

65) Henri Regnault: Op. Cit. Sh. 122.

66) A. Esmeln: Op. Cit. Sh. 248.

Henri Regnault: Op. Cit. Sh. 122.

67) Marc Bloch: Op. Cit. Sh. 203, Paris 1940 Cilt: 2.

Katolik kilisesi ruhanilerinin hususî harpleri seyrekleştirmek için düşünüp buldukları çare iki idi :

1. Trêve de Dieu — Tanrı mütarekesi
2. Paix de Dieu - Tanrı sulhu⁶⁸.

Kıralların bu sahadaki faaliyeti ancak 13. üncü asırdan sonra yani feodalite nisbeten zayıfladığı zaman başladı. Fransa kırallarının hususî harpleri tahdit etmek için düşündükleri tedbirler de iki idi. Bunlar :

1. Harp etmemek yemini «Asseurement»
2. Kırallın kırk günü «Quarantaine du roi» idi⁶⁹.

Şimdi bunları ayrı ayrı izah edelim :

Kilisenin bu devirde hususî harpleri eksiltmek veya tahdit etmek için düşünüp bulunduğu çarelerden biri Tanrı sulhu - Paix de Dieu'dür. Bu esas, müayyen şahısların ve eşyanın, harp kanunlarının tatbikinden, istisna edilmesinden ibaretti. Yani bu eşya ve şahıslar muharip addedilmiyorlar. Tarafsız telâkki olunuyorlardı. Ve bunlar hususî harplerin cereyanı sırasında masun idiler, Dokunulamaz, tahrip edilemezlerdi⁷⁰. Müteaddit defalar muhtelif yerlerde toplanan muhtelif konsiller bu şahıs ve eşyaların listesini tamamlamak suretile tayin ve tesbit eylemişlerdir⁷¹.

68) Emile Chenon : Histoire générale du droit français public et privé. Des origines à 1915. Cilt I, Paris 1926. Sh. 432.

69) S. M. Arsal: H. T. Dersleri, Ankara 926 - 927, Sh. 263.

S. M. Arsalın Hukuk Fakültesinde 948 - 49 ders yılında verdiği takrirleri ve henüz basılmamış olan Fransız Hukuk Tarihi kitabından.

Ollivier - Martin: Op. Cit. Sh. 98.

A. Esméin: Op. Cit. Sh. 251.

Marc Bloch: Op. Cit. Sh. 203 - 205.

Henri Regnault: Op. Cit. Sh. 123.

Ernest Perrot: Op. Cit. Sh. 257.

Amédée Bonde: Op. Cit. Sh. 142.

Ch. Mortet: Op. Cit. Sh. 223.

70) A. Esméin: Op. Cit. Sh. 251.

71) Marc Bloch: Op. Cit. Cilt: 2, Sh. 268.

Tanrı sulhunden istifade eden şahıslar şunlardı :

1. Ruhaniler
2. Ziraatla uğraşanlar
3. Seyyahlar
4. Kadınlar ve onlara refakat eden silâhsız erkekler
5. Çocuklar
6. Satıcılar⁷².

Gine bu müesseden şu çeşit eşya müstefit olmaktadır :

1. Ruhanilere ait emval
2. Ziraatte kullanılan hayvanlar
3. Hasat neticesinde elde edilen mahsuller
4. Değirmenler.

Tabiatile bunlar meyanına harp esnasında zararı dokunmayan bütün insanlar ve memleketin iktisadi hayatını temin eden bütün şahısları da ithal eylemek lâzım gelir⁷³.

İşte böylece, yukarıda sayılan şahıslar ve eşya tahribatı pek büyük olan ve feodal devirde hiç eksiltmeyen hususî harplerin zararlarından, tecavüzlerinden masun idiler.

Tanrı mütarekesi «Trêve de Dieu» ise: muayyen zaman ve günlerde muhasamatın durması, silâhların susmasıdır. Meselâ, cumartesi gününden, pazartesi gününe kadar ve senenin muayyen zamanlarında böylece hususî harpler menedilmişti. Geriye harp etmek için senede ancak doksan gün kalıyordu⁷⁴.

İlk olarak Tanrı sulhu Fransanın cenubi eyaletlerinde — ki buraları medenî inkişaf seviyesi bakımından Fransanın diğer kısımlarından daha üstündü — tatbik edildi. Evvelâ Tanrı sulhu ihdas edildi, sonradan Katolik kilisesi mensupları Tanrı mütarekesi müessesesini icat ettiler.

Feodal devirde hususî harpleri mümkün olduğu kadar tahdit ve tahribatını hafifletmek için bulunan bu tedbirleri görüşmek, karara bağlamak ve tesbit etmek için hususî surette pek çok ruhani meclisler «Konsiller» toplandı. Bunların belli başlıları şunlardır :

72) Olivier - Martin: Op. Cit. Sh. 98.

73) Henri Regnault: Op. Cit. Sh. 123.

74) S. M. Arsal: Op. Cit. Sh. 263.

1. Charroux konsili	989	senesinde
2. Narbonne	>	990 >
3. Limoges	>	997-998 >
4. Poitiers	>	1000 >

XI. asrın ilk yirmi senelerinde Tanrı sulhu müessesesi Kral Robert le Pieux himayesinde şimale de yayıldı⁷⁵.

Kiliseden başka kırıllar da harbin önünü almak ve harpten doğan zararları önlemek veya tahdit etmek için bir takım tedbirler ihdas etmişlerdir. Fakat kırılların bu sahadaki faaliyeti ancak XIII. asırdan sonra başladı⁷⁶.

Fransa kırıllarının hususî harpleri tahdit için düşündükleri tedbirler de iki idi :

1. Harp etmemek yemini «Asseurement»
2. Kırılın kırk günü «Quarantaine du Roi».

Bunlardan harp etmemek yemini (Asseurement) şudur :

Harp etmeleri muhtemel olan iki senyörü kiral davet eder ve onlardan birbirleriyle mücadele etmeyeceklerine dair yemin alırdı. Bu yemin gayet parlak merasimle icra edilirdi⁷⁷. Bu harp etmeme yemini, örf ile oldukça erken başlamış bulunmasına rağmen ancak, 13, 14 üncü asırlarda iyi neticeler verebildi ve kırıllar kuvvetlendikten sonra, icabında cebir kullanarak senyörleri böyle taahhüt altına sokmak için, zorlamağa başladılar.

Kırılın kırk günü ise, şundan ibarettir : İki senyör arasında harp zuhur ettiği zaman muharipler kırk gün zarfında düşmanlarının harbin zuhuruna sebebiyet veren ihtilâfla münasebeti olmayan akrabasına dokunmamalıydı⁷⁸.

Hülâsa olarak şunu söyleyebiliriz ki, yukarıda izah edildiği gibi, feodal devirde merkezi hâkimiyetin mevcut olmamasından veya fevkalâde zayıf bulunmasından, senyörler arasındaki muharebe ve mücadelelerin arası kesilmemekte ve bu, büyük zarar ve tahribata sebep olmaktadır. Normal münasebetler sulh değil, harpti. Normal hal harp hali idi. Yani

75) A. Esmeln: Op. Cit. Sh. 252.

Marc Bloch: Op. Cit. Cilt: 2. Sh. 210.

76) S. M. Arsal: Op. Cit. Sh. 263.

77) Henri Regnault: Op. Cit. Sh. 263.

78) S. M. Arsal: Op. Cit. Sh. 263.

kelimenin hakiki mânasile feodal devirde, bir anarşi hüküm sürmekte, kuvvetlilerin sözü geçmekte ve onların hükmü yürümekte idi. Kuvveti az olanlar da kuvvetli senyörlerin himayesine iltica etmekte, onu süzren olarak tanımakta ve böylece feodal gruplar teşkil eylemekteydi.

Yine bu devirde hususî harpleri tamamiyle önlemenin imkânı bulunmamış, ancak gerek katolik kilisesinin ve gerek kırılların teşebbüsü ile icat edilen bazı müesseselerle bu harplerin feci tahribatını ve çok zararlı neticelerini kısmen olsun hafifletmek çareleri aranmış ve hususî muharebelerin hiç olmazsa tahdit edilmesi yoluna gidilmiştir.

Netice olarak denebilir ki, her biri hâkimiyet hakkına malik olan senyörlükler birbirlerine mahdut olan tâbiyet ve metbûiyet bağları ile bağlıdır. Bu mahdut rabıtalarda her senyör müstakil küçük kırıllıktı.

İşte lâik ve ruhanî bütün senyörlükler ve sonradan muhtariyet elde ederek kollektif senyörlük ismini alan şehirler yani hâkimiyet sahibi olan bu küçük devlet nûmuneleri arasındaki normal münasebet, harp haliydi. Senyörler senyörlerle, vassal süzrenile ve kiral ile harp halindeydi. Kelimenin hakiki mânasile emniyet ve asayiş fikdani, şiddetle hüküm sürmekteydi.

VI — *Senyörlerin fiefleri dahilindeki hakları :*

Feodal devirde senyörlerin hakları iki türlüydü :

Biri, fiefi dahilindeki ahaliye karşı olan hakları idi. Diğer, diğer senyörlere, senyör gruplarına, süzreni veya vassalı olmadığı senyörlere karşı olan münasebetiydi. Bunlardan evvelki zümre haklarına senyörlük hakları denirdi. İkinci zümre haklarına sadece feodal haklar denirdi. Biz şimdi burada senyörlük haklarından yani senyörün fiefi dahilindeki insanlara (nim esirlere ve hür köylülere) karşı haklarından bahsedeceğiz.

Umumiyetle senyörlük hakları :

- A) Teşriî salâhiyet
- B) Kazai*salâhiyet
- C) Malî salâhiyet
- D) Askerî salâhiyet olmak üzere dört kısımda toplanabilir.

Şimdi bunları teker teker tetkik edelim :

A) Teşriî selâhiyet :

Her senyör malikânesi dahilinde her türlü hususata dair her çeşit kararlar verebilir ve bunları ferman (ordonnance) şeklinde ilân ederdi⁷⁹. Senyörün her iradesi, her emri mutlaktı ve kanun kuvvetini haizdi. Bugün verdiği kararı yarın değiştirebilir. Bugün verdiği emir hilâfına ertesi gün ferman isdar edebilirdi.

Bu devirde senyörlerin bu kanun kuvvetinde emirler isdar edebilme salâhiyetini frenleyen, onu tahdit eden hiç bir şey mevzuubahis değildi. Vatandaşların tabii hakları, hürriyetleri ve anayasa diye bir şey yoktu. Yani bu devirde senyörün emirlerine, malikânesinde yaşayan herkes, mutlak surette boyun eğmek mecburiyetindeydi.

Hülâsa feodal devirde, Garbi Avrupa memleketlerinde mevcut senyörlerin adedi kadar kanun vazıları mevcuttu ve bunlar müstakil ve muhtar vaziyette, sadece Örfî Hukuk ve Feodal Hukuka tâbi olarak, diledikleri gibi şahsî menfaatlerine uygun, kanun kuvvetini haiz, fermanlar vazetmekteydiler.

B) Kazai selâhiyet :

Bu devirde kâzâî salâhiyetler de tek elde toplanmış değildir. Bilâkis muhtelif senyörlerin ellerinde parçalanmış bir haldedir. Malûmdur ki, modern milletlerde kaza hakkı da, asker teşkil etmek gibi, münhasıran Devletin hakkıdır.

İkinci mühim esas da, kaza memurları olan hâkimlerin icra ve idare memurlarından ayrılığıdır. Feodal Hukuk bu iki mühim esastan hiç birini tanımamıştır. Bir taraftan her senyör kaza hakkını haizdi. Diğer taraftan kiralın idare memurları olan mansıbdarlar, aynı zamanda hâkim idiler⁸⁰. Fransa Kırallığı dahilinde dört nevi mahkeme teşkilâtı vardı :

1. Senyörler Mahkemesi
2. Şehirler Mahkemesi
3. Ruhaniler Mahkemesi
4. Kiral Mahkemesi.

79) Ch. Mortet: Op. Cit. Sh. 217.

J. Galmette: Op. Cit. Sh. 74.

C. Ginouhiac Cours élémentaire d'histoire générale du droit français public et privé. Depuis les premiers temps, jusqu'à la publication du code civil. Deuxième édition. Paris 1890. Sh. 461.

80) S. M. Arsal: Op. Cit. Sh. 266

Bunlardan her birinin salâhiyet sahaları ayrılmıştı. Mevzuumuzla alâkası olması bakımından biz esas itibarile senyörler mahkemesinden bahsedeceğiz.

I — *Senyörler Mahkemesi* :

Senyörler mahkeme teşkilâtında iki kazayı birbirinden ayırmak lâzımdır. Bunlar :

a) Senyöryal kaza (Justice seigneuriale)

b) Feodal kaza (Justice féodale) olmak üzere ikiye ayrılırdı.

Bunlardan ikincisi, feodal kaza selâhiyeti, âmme hukukundan değil, iki senyör arasında akdedilen mukaveleden, yâni hususî hukuktan doğardı⁸¹.

Vassallar süzrenin mahkemesine hâkim sıfatile iştirak ettikleri gibi icabında akranları, sınıfdaşları tarafından da bu mahkemede muhakeme edilirdi⁸².

Feodal kaza, senyörlerin vassalları üzerinde mukavele ile haiz oldukları kaza hakkıydı.

Senyöryal kaza ise, senyörlerin fief'i dahilinde yaşayan hür insanlar ve nim esirler üzerinde haiz olduğu kaza hakkıdır. Evvelce kırılların elinde bulunan bu salâhiyetler sonraları onun elinden alınıyor ve senyörlere geçiyor⁸³.

Bu devirde sayısız mahkemeler icrayı kaza etmeğe başlıyorlar ve bunların kazaî salâhiyetlerinin hududunu tesbit, bir mesele halini alıyor⁸⁴.

Feodal devirde her senyör kendi fief'i dahilinde hâkim idi. Burada bir sual hatıra geliyor. Feodal devirde gruplar vardı. Küçük fief, büyük fiefe, büyük fief daha büyük bir senyöre tâbiydi. Aynı fief iki, üç bazan daha fazla muhtelif derecedeki senyörlere tâbi olabilirdi. Fief dahilinde kaza hakkı bu senyörlerden hangisine aittir? Senyörlerden hangisi hâkim olmalıdır?

Şu noktayı bilhassa işaret etmek lâzımdır ki, her senyör mutlaka kaza hakkını haiz, yani fiefi dahilinde hâkim değildir. Feodal Hukuk, bu

81) A. Esmein : Op. Cit. Sh. 255.

82) Henri Regnault : Op. Cit. Sh. 117.

83) A. Esmein : Op. Cit. Sh. 254.

84) Marc Bloch : Op. Cit. Cilt : 2 Sh. 117.

esas (fief ile hâkimlik arasında münasebet yoktur — fief et justice n'ont rien de commun.) şeklinde ifade ediyordu⁸⁵.

Bazan büyük senyörler vassallara fief tevcih ettikleri zaman, vassalın senyöryal haklarından kâzâî salâhiyeti, kendilerine alıkoyabilirlerdi (Réserve). Demek oluyor ki, fief sahibi olduğu halde fief'i üzerinde oturan ahalinin kâzâî ihtilâflarını halletmek salâhiyetini haiz olmayan senyörler de mevcuttu.

Bundan başka, kaza hakkını haiz olan senyörler de her meselede salâhiyettar değildi. Bu bakımdan feodal hukuk, senyörlerin haiz buldukları kâzâî salâhiyetleri :

1. Yüksek kaza (Haute justice)
2. Aşağı kaza (Basse justice) olmak üzere ikiye taksim ediyordu⁸⁶.

1) Yüksek kaza hakkını haiz olan senyörler şu gibi dâvaları rüyet edebilirlerdi :

- a. Katil
- b. Kundakçılık
- c. Kız kaçırma
- d. Hırsızlık

e. Yaralama, gibi bazı ağır cürümleri ve medenî hukuk bakımından da bazı mühim olan dâvaları... Yukarıdaki mühim cürümlerin cezaları ve müeyyideleri de ağırdı. İdam, uzuv kesilmesi gibi.

2) Aşağı kaza hakkının haiz olan hâkim senyörler de, mukavele ve borçlara ait işlerden nisbeten ehemmiyeti az olanlarını ve küçük cürüm ve kabahatlar gibi hafif işleri rüyet ederlerdi.

Sonraları XIV. asırda bu ikisine mütevassıt kaza (Justice moyenne) isminde yeni bir salâhiyet dairesi daha ilâve edildi. Bu mutavassıt kaza, yüksek kazadan daha az mühim; aşağı kazadan ise mahiyeti itibarile daha ağırca olan mesaili ayırmak suretile teşkil edilmişti⁸⁷.

85) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 267.

Amédée Bonde : Op. Cit. Sh. 119.

86) Olivier - Martin : Op. Cit. Sh. 101.

A. Esmein. Op. Cit. Sh. 254 — Henri Rengnault: Op. Cit. Sh. 116 - 119.

87) Sadri M. Arsal : Op. Cit. Sh. 267.

Henri Regnault : Op. Cit. Sh. 119 — A. Esmein : Op. Cit. Sh. 255.

Amédée Bonde: Op. Cit. Sh. 120.

Senyörlerin bazıları bu iki nevi kaza hakkının her ikisini haizdiler. Nisbeten küçük senyörler ancak aşağı kaza işlerinde salâhiyettardılar. Feodal camiada hiç kaza hakkını haiz olmayan senyörler de vardı.

Senyör mahkemesinde riyaset hakkı senyörün kendisine aitti. Bilhassa, senyör vasallarından biri, mahkemesinde muhakeme olunurken riyaset ederdi. Lâkin fief'i dahilinde yaşayan fertlerin dâvalarında ekseriya kendisi bulunmazdı, yerine bu vazifeyi prevotlar, bayiler (senyörlerin de kendilerine tâbi prevotları ve bayileri vardı) bu gibi dâvaları rüyet ederlerdi.

Senyör mahkemesinde takip edilen usulü muhakemeden ve tatbik olunan delillerden bahsetmek mevzumuz dışındadır. Ancak burada bir iki noktaya işaret etmek lâzım gelmektedir.

Vassallar senyörlük mahkemesinde muhakeme olduğu zaman mahkeme vassalın sınıfdaşlarından terekküp ederdi. Süzren senyör ancak riyaset eder ve verilen kararı ilân eylerdi. Çünkü feodal hukukun en mühim esaslarından biri de asiller akraları, mümasilleri tarafından muhakeme edilmelidir «Les nobles doivent etre jugés par leurs paires» prensibidir⁸⁸.

Asil olmıyanlar muhakeme edilirken bu gibi dâvalara da senyörün muavinlerinin bakacağı yukarıda söylenmişti. Muhakeme esnasında yardım için ihtisas sahibi hukukçuları da davet ederlerdi.

Senyör mahkemesi kararından memnun olmıyanlar için modern hukukta olduğu gibi istinaf ve temyiz hakkı yoktu⁸⁹. Kararlar kat'î idi.

Ancak iki halde hâkimin kararına itiraz hakkı vardı :

1. Reddi kaza (Défaut de droit). Selâhiyettar senyör dâvaya bakmaktan istinkâf ettiği takdirde alâkadar kimse, ihkakı hak için ondan yüksek senyöre müracaat edebilirdi⁹⁰.

2. İkinci itiraz yolu da yalan hüküm için müracaat yolu idi (l'appel de faux jugement ou faussement de jugement). Bu yola da; hâkim haksız karar verdiği zaman mahkûm tarafından, müracaat olunuyordu. Bu usul bilhassa asiller arasındaki dâvalarda tatbik olunurdu. Mahkûm derhal hâkimin süzrenine dâvayı götürürdü ve kararı veren hâkimi yalan hüküm

88) Ch. Mortet: Op. Cit. Sh. 217.

89) A. Esmein: Op. Cit. Sh. 257.

90) Or. Prof. S. M. Arsal'ın henüz basılmamış olan Fransa Hukuku Tarihi isimli kitabından

91) S. M. Arsal: Op. Cit. Sh. 286.

vermekle ittiham ederdi. Bu husus için kullanılan delil, adli düello idi, yani mahkûm ile hâkim arasında düello olurdu ve bu düellonun neticesine göre kararın haksız verilip verilmediği meydana çıkardı ve karar ya kaldırılır, iptal edilir veya olduğu gibi bırakılırdı⁹².

Feodal devirde dâvaların görülmesinde kazaî tecrübe ve kazaî düello gibi gayet iptidai usuller kullanılıyordu⁹³. Cezalar çok şiddetli ve ağırdı. Cürüm ile ceza arasında nisbet yoktu ve maznunu itiraf ettirmek için işkence yapmak gayet makbul bir usuldü⁹⁴.

Senyörlerin kazaî salâhiyetlerini tahdit bakımından rol oynayan âmillerden biri de ruhanî mahkemelerdir. Ruhani mahkemeler kilise mahkemeleridir. Lâik, dünyevî senyörler gibi hıristiyan ruhanileri de merkezi hükûmetin zaafından istifade ederek, kaza işlerine karışmağa başladılar. Başlangıçta ruhaniler ancak, dini meseleleri rüyet ederlerdi. Fakat kiral ve senyörlerin mahkeme teşkilâtının ve usulü muhakemesinin noksanlarından istifade ederek gittikçe salâhiyetlerini genişlettiler⁹⁵. Bunun sebepleri şunlardı :

1. Ruhanilerin usulü muhakemeleri daha mükemmel idi. Ruhani hâkimler ispat vasıtası olarak kazaî düelloyu kabul etmezdi.

2. Ruhani mahkemelerin kararlarına karşı mahkûmların istinaf hakkı vardı⁹⁶.

3. Fertler ruhanî mahkemelere daha çok itimat ediyorlardı. Onlara, mukavelenin tefsiri hususunda kendilerini hakem yapmak suretile müracaat ediyorlardı. Ruhani mahkemede âdi hâkim (Evek) idi. Muhakemede evек'den başka bir kaç ruhanî de vardı. Bidayette evек bizzat kendisi bulunurdu, sonraları (official) isminde vekiller tayin etmeğe başladılar. Bu bakımdan ruhanî mahkemelere (Officialité) denilmeğe başlandı⁹⁷.

Ruhanî mahkemelerin de salâhiyeti tahdit edilmmişti. Bunlar ancak muayyen meseleleri rüyet eder, muayyen şahısları muhakeme eylerdi. Madde itibarile «ratione materiae» ruhanî mahkemelerin salâhiyet sahasına giren, yani bu mahkemelerin görmeğe salâhiyetli olduğu dâvalar şunlardan ibaretti :

92) Amédée Bonde : Op. Cit. Sh. 123 — Olivier Martin : Op. Cit. Sh. 103.

93) Henri Regnault : Op. Cit. Sh. 120.

94) S. M. Arsal. Op. Cit. Sh. 269.

95) S. M. Arsal'ın henüz basılmamış «Fransa Hukuku Tarihi» isimli kitabından.

96) S. M. Arsal: Op. Cit. Sh. 269 — Olivier - Martin : Op. Cit. Sh. 128.

97) Ernest Perrot: Op. Cit. Şh. 311 — Henri Regnault, Op. Cit. Sh. 131.

1. Hıristiyan dinine ait bütün meseleler
2. Nikâh meseleleri.
3. Nesebi şer'î meseleleri
4. Ruhani vakıflar
5. Öşür meseleleri
6. Cezaî işlerde dine karşı (itizal, küfür, sihir) gibi cürümler⁹⁸.

XIII. asırda bu itizal, küfür, sihir gibi dâvaları görmek için hususî mahkemeler tesis olundu. Bunlara ENGİZİSYON mahkemeleri adı verildi. Bunlar bilhassa İspanya'da büyük faaliyet gösterdiler. Engizisyon mahkemelerinin Avrupa tarihindeki rolleri çok çirkin ve yüz kızartıcıdır. Bu hususlarda ruhanî mahkemelerin salâhiyeti inhisarî idi. Bundan başka bir çok meselelere aynı zamanda hem ruhanî mahkemelerde, hem lâik mahkemelerde bakılırdı. Vasiyet, mukavelelere müteallik dâvalar bu cümledendi⁹⁹.

Ruhanî mahkemelerin şahıs itibariyle salâhiyeti (ratione personae) dairesine dahil olan şahıslar da şu kimselerden ibaretti:

1. Ruhaniler :

Fransada bütün ruhaniler yalnız dinî meselelerde değil cezaî ve medenî bütün dâvalarda da ruhanî mahkemelerin kazasına tâbi idiler. Lâik mahkemelerin bunlar üzerinde hiç bir kaza hakkı yoktu. Buna «Privilegium fori» kazaî imtiyaz¹⁰⁰ diyorlardı. Bu, ruhaniler için mühim bir imtiyaz teşkil ediyordu. Çünkü cezaî sahada ruhanî mahkemelerin tayin ettiği cezalarla, senyör ve kiral mahkemeleri tarafından verilen cezalar arasında mühim bir fark vardı. Ruhani mahkemelerin cezaları nisbeten hafifti¹⁰¹.

2. Ruhanilerden başka medenî meselelerde dul kadınlar, Paris Üniversitesi talebesi, öksüzler, ehli salip muharebesine iştirak edenler de ruhanî mahkeme tarafından muhakeme edilmelerini isteyebilirlerdi¹⁰².

98) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 270 — Olivier - Martin: Op. Cit. Sh. 131.

99) Henri Regnault: Op. Cit. Sh. 134.

100) Henri Regnault : Op. Cit. Sh. 132 — Amédée Bonde : Op. Cit. Sh. 126.

101) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 270 — Henri Regnault : Op. Cit. Sh. 132.

102) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 270 — Amédée Bonde: Op. Cit. Sh. 127.

Ernest Perrot : Op. Cit. Sh. 313.

Bu devirde Fransada bir de kıral mahkemesi vardı. Bu vazifeyi kıralın aynı zamanda istişarî organı olan Curia Regis görmektedir¹⁰³. Bu divanın birçok vazifeleri mevcuttu. Bu meclis aynı zamanda ruhanî bir meclis, askerî, idarî bir şûra ve seçmenler heyeti idi¹⁰⁴.

Nihayet bir mahkeme idi.

CURIA REGIS'in âzaları şunlardı :

1. Büyük senyörler
2. Kıralın vassalları
3. Kıralın yüksek mansıplarları
4. Kıralın davet edeceği zevat¹⁰⁵
5. Sarayda yaşayan ruhaniler¹⁰⁶.

Senyörler muhakeme edildiği, zaman onların sınıfına mensup bir kaç mümessil bu mahkemede hazır bulunuyordu. XII. asırdan itibaren kıral mahkemesine, hukukçular da, tahkikat yapmak ve kararları hazırlamak vazifesile alındı. Bunlara «Curiales» diyorlardı.

Demek oluyor ki, feodal devirde kaza hakkı da senyörler arasında taksim edilmişti ve senyörlerin bu kazai salâhiyetleri de bazı bakımlardan tahdit ediliyordu. Bunlar :

1. Evvelâ büyük senyörler fief verirlerken vassallardan kazai salâhiyetin tamamını veya bir kısmını kendilerinde alıyorlardı.

2. Ruhani mahkemeler, senyörlerin mahkemelerinin gördükleri bazı dâvalara baktıkları gibi, bunların münhasıran kendilerinin bakabileceği dâvalar da vardı.

3. XIII. asırdan itibaren kırallar da kazai salâhiyetlerini senyörlerin aleyhine genişletmeğe başlamışlardı.

4. Muhtar şehirlerin mahkemeleri de kendi sahaları dahilindeki dâvalara bakmağa salâhiyetliydi. Bu bakımdan senyörlerin kazai salâhiyetleri tahdit edilmişti.

103) J. Calmette: Op. Cit. Sh. 90.

104) S. M. Arsal: Op. Cit. Sh. 271.

105) Henri Regnault: Op. Cit. Sh. 151.

106) S. M. Arsal: Op. Cit. Sh. 271.

C. Ginoulhiac: Op. Cit. Sh. 464.

C — Mali salâhiyet :

Feodal devrin mali bakımdan mümeyyiz vasıfları şöylece sıralanabilir:

a — Bu devirde reâyanın (ahalinin) mali mükellefiyetleri pek çoktu¹⁰⁷.

b) Ahaliden vergi talep etmek hakkı yalnız kırala ait değildi. Mali haklara, hâkimiyet hakkına sahip olan senyörlerin hepsi malikti¹⁰⁸.

c) Vergilerin tahsili ile âmme menfaati arasında bir münasebet yoktu. Vergiler doğrudan doğruya senyörün şahsî menfaatını tatmin maksadile tahsil olunmaktaydı.

Gerçi feodal devirde senyörler ahaliye bazı hizmetler arz ediyorlardı «yol, köprü inşası gibi». Fakat fiilen halktan toplanan vergilerin yekûnu ile umuma arzedilen bu hizmetler arasında ne hukukî ne de iktisadî bakımdan nisbet yoktu.

Senyörlerin gelir kaynakları şunlardır :

aa) Kaza işlerinden alınan resimler: Feodal devirde adaleti tevzi etmek senyör için bir hak olduğu kadar aynı zamanda gelir kaynağı idi. Bundan, senyör tarafından iki şekilde istifade ediliyordu.

1. Para cezaları (Amendes). Bunların miktarı ya örf tarafından tayin edilirdi veya mahkeme tarafından keyfî olarak takdir olunurdu. Bu tarzda cezai mahiyette olan para cezaları, Senyörün varidat kaynaklarından birini teşkil ediyordu. Her senyör, mahkeme tarafından hükmolunan para cezalarını mahkûmlardan tahsil ederdi. Eskiden kalma bir an'aneye göre para cezaları hâkimin takdiri için şahısların durumuna göre değişiyordu.

2. *Müsadereler - Confiscations :*

Kaza işlerinden gelen iradın ikinci nev'i de müsadere idi. Asli ceza olarak mahkûmun bütün mallarının müsaderesine hükmolunabilirdi¹⁰⁹.

107) Henri Regnault : Op. Cit. Sh. 124.

108) A. Esmein : Op. Cit. Sh. 262.

109) A. Esmein : Op. Cit. Sh. 263.

bb) *Vergi mahiyetini andıran iratlar :*

Feodal devirde senyörlerin, vergi mahiyetini andıran bir takım resimleri de tahsil etmek hakları vardı¹¹⁰.

Bunlar da :

1 — Vasitasız

2 — Vasıtalı olmak üzere iki zümrede toplanabilirdi.

1 — Vasitasız vergiler meyanında :

a₁) Serflerden — nim esirlerden — tahsil edilen *taille* isimindeki vergi (taile servile).

b₁) Hür köylülerden ve şehirlilerden alınan *taille* isimindeki vergi (*taille routurier*).

2 — Diğer bazı vergiler de vasıtalı idiler meselâ :

a₂ — Geçit vergileri - Droits de peage.

b₂ — Pazar resimleri - Droits de marché.

c₂ — Fırın resmi.

d₂ — Değirmen resmi.

e₂ — Şarap vergisi.

g₂ — Yağhane resmi¹¹¹.

f₂ — Tuz satışı inhisarı dolayısıyla alınan vergiler bu cümledendi.

cc — *Bundan başka, senyörlerin diğer malî salâhiyetleri ve gelirleri meyanında şunlar da vardı :*

1. Bunların bazıları doğrudan doğruya yüksek senyörlere ve kiralara aitti. Bunlar arasında meselâ şu gibileri sayılabilirdi :

a) Münhal piskoposluklardan birine yeni bir piskopos tayin edilinceye kadar bu malikânenin geliri yüksek senyöre yahut kirala ait olurdu (*droit de régale*).

110) Ch. Mortet : Op. Cit. Sh. 218.

111) Ch. Mortet : Op. Cit. Sh. 218.

b) Para basmak hakkı.

2. Diğerleri de, daha aşağı derecedeki yüksek kaza salâhiyetini haiz senyörlere ait varidat idi. Bunlar :

a) Varis bırakmaksızın ölen şahısların mahlûl emvali (droit deshérenes).

b) Senyörün fief'i dahilinde vefat eden ecnebilerin malları (droit d'aubaine)¹¹² senyöre kalırdı.

c) Senyöre vassallarının borçlu olduğu mecburî muavenet halleri de, senyörün malî menfaatları meyanında idi.

Her senyör süzrenine şu dört halde nakdî muavenette bulunmağa mecburdu :

aa — Senyörün büyük oğlu şövalye olurken

bb — Büyük kızını evlendirirken

cc — Senyör deniz aşırı bir seyahate çıktığı zaman

dd — Senyör muharebede esir düştüğü vakit kurtuluş fidyesi olarak¹¹³.

Feodal devrin bu malî sisteminde kiral ancak bir senyör olarak vergi talep edebiliyordu. Yüksek senyör olan kiralın vilâyetlerindeki mümes-silleri (prevot'ları) askerî işleri idare ettikleri gibi malî vazifeleri de ifa eylerlerdi.

İşte feodal devirde senyörlerin malik oldukları malî salâhiyetlerin mevzuumuzla alâkası olduğu nisbettteki kısa hülâsası bundan ibarettir

D — Askerî sahadaki salâhiyet :

Senyörün asker toplamak salâhiyeti hakkında evvelce, senyörlerin birbirleriyle olan münasebetleri bahsinde izahat verilmiş olduğundan

112) Ortaçağda feodal devirde her büyük senyörlük âdeta bir küçük krallıktı. Herkes doğduğu yerin senyörünün tebaasıydı. Diğer senyörler tebaaları orada yabancı (aubain) idi. O senyörün tebaası da diğer senyörlerin fiefi içinde bulunduğu zaman aubain olurdu. Ortaçağda bu yabancılara yükletilen mükelleffiyetler ehemmiyetli işletme vasıtası idiler. Bu husus için bk. Paul Cauwès: Aubain, la grande-encyclopedie, Paris t. s, Cilt 4, Sh. 545.

113) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 265.

tekrarlanmasına ve bu bahsin daha fazla üzerinde durulmasına lüzum görülmemiştir.

İKİNCİ FASIL

İktisadî Bakımdan Feodalitenin Mahiyeti

I — *Feodal devirde toprağın esas servet menbaı, şahısların içtimâî mevkiini tayin eden başlıca âmil oluşu ve mahdut ellerde toplanışı :*

Feodal devirde toprak en esaslı servet kaynağını teşkil eylemekte ve şahısların durumu, içtimâî vaziyeti, toprağa sahip olup olmadığına göre taayyün etmektedir.

Gerçekten imtiyazlı ve mahdut ellerin tasarrufu altında bulunan arazi sadece servet kaynağı değil, aynı zamanda bir hâkimiyet menbaıdır¹¹⁴. Toprağa sahip olanlar, onunla beraber üzerinde yaşayan insanların da efendisidir. Bunlar üzerinde hâkimiyet icra eder. Fief'i dahilindeki bütün toprakların sahibidir. Bu toprakları, kendilerine tâbi olan insanlara (hür köylülere ve nim esirlere) kiralamaktadır. Bunlar o toprak üzerinde kiracı vaziyetindedirler. Ve bu sebeple senyörün tebaalarıdır.

Fief içinde senyörden toprak kiralayanlar veya senyörün himaye ve tesislerinden faydalananlar, bu nimetlerinin mukabilini elde ettikleri mahsulden bir kısmını veya imâl ettiği eşyadan bir miktarını aynen vermek veya muayyen zamanlarda senyörün emrinde hizmet görmekle ödüyorlardı¹¹⁵.

II — *İktisadî sahanın daralması, sanayi ve ticaretin inkişaf edememesi :*

Ortaçağ Garbî Avrupasında feodal devirde zirai iktisadın hâkimiyeti, esaslı servet kaynağının arazi olması, iktisat sahalarının darlaşması umumî bir hâdisedir. Yani bu devirde her senyörlük bir iktisadî cüzütamdır. İktisadî bakımdan kendi kendine kâfi gelmektedir. Senyörlerin arazileri dahilinde tarlalarını işletmek için çiftçi serfleri, zamanın medenî seviye-

114) Ch. Mortet : Op. Cit. Sh. 192.

115) Ömer Lütfi Barkan : İktisat Tarihi Dersleri : Ortaçağda Batı Avrupa Memleketlerinin Sosyal ve Ekonomik Teşkilâtı. Basılmaktadır, henüz on iki forma intişar etmiştir. Sh. 42.

sine göre yaşamak hususunda lâzım olan bütün şeyleri imâl için de atelyelerinde nim esirler vardı. Arazide istihsal edilen iptidai maddeleri mahallinde mamulâta tahvil eden, nim esir olan ameleydi¹¹⁶. Senyör atelyelerine OFFICIA ismi verilirdi.

Gerekten bu devirde mütemadi harpler, anarşi, kervanların, tüccarların emniyetle ticaret maksadiyle bir yerden diğer yere gitmesine mâni oluyordu. Böylece ticarî mübadeleler fikdanı her senyörlüğü kendi mahsul ve mamulâtını kendisine yetecek tarzda teşkilâtlandırmağa sevketmişti. Bu devirde büyük endüstriere rastlanmaz. Bütün sanayi senyörlerin atelyelerinde toplanmıştır. Büyük fabrikalar ve büyük el işçiliği yoktu¹¹⁷. Orta zamanlarda senyörlerin atelyelerinde san'at usulleri basit ve iptidaidir.

Feodal devrin başlarında sayısız işçiler çalıştıran sınaî müesseseler ve fabrikalara da rastlanmamaktadır. Sanayi küçük küçük atelyelerde teksif edilmişti. Bu atelyelerde usta ve işçiler yanyana çalışıyorlardı ve bunların çalışması çok sıkı kaidelerle tahdit edilmişti. San'at icrası serbest değildi¹¹⁸.

Serbestçe çalışan kimseler bu devirde çok azdı. Fakat zamanla vaziyet değişti, korporasyonların (san'at cemiyetlerinin) teşekkülü ile hususî teşebbüsler de arttı ve gitgide sanayi inkişaf etmeğe başladı. Bu inkişaf mütenasip olarak senyörlerin atelyeleri, feodal rejim yıkılmağa yüz tuttu.

Feodal rejimin cari olduğu ortaçağ batı Avrupa memleketlerinde sanatı gibi ticaretin de ölgün olduğunu belirtmek lâzımdır. Gerçekten bu devirde münakale imkânları pek mahdut idi. Fief'ler arasındaki barış münasebetleri çok seyrekti. Hemen hemen hiç yoktu. Kapalı iktisat sistemi yani otarşi rejimi cari idi. Her malikâne ihtiyaçlarını kendisi temin ediyordu¹¹⁹.

Malûm olduğu üzere ticaretin inkişafının belli başlı şartı memleketler ve insanlar arasında barış temaslarının fazla olmasıdır. Ve bu vaziyet, münakale vasıtası ve imkânlarının bolluğu ile kaımdır. Feodal devirde bu imkânlar azdı¹²⁰. Garp âlemin Şark dünyasile teması hiç yok denecek derecede idi. Ortaçağda Şark âlemindeki Arap (İslâm) ve Bizans mede-

116) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 301.

117) Louis André : Histoire Economique depuis l'antiquité jusqu'à nos jours. Paris, 1939 Sh. 49.

118) Louis André : Op. Cit. Sh. 49.

119) Marc Bloch : Op. Cit. Cilt : 1. Sh. 108.

120) Louis André : Op. Cit. Sh. 49.

niyeti, Garbi Avrupa memleketlerindeki nisbetle çok üstündü. Buralarda ticaret inkişaf etmişti. Ancak haçlı seferleri vasıtasile Şark ile temastan sonradır ki, Batı Avrupa memleketlerinde ticaret ve sanayi yavaş yavaş gelişmeye başlamıştı.

Bununla beraber feodal devirde ticaretin izlerine şu gibi hallerde hafif de olsa, rastlanmaktadır :

1 — Bazan uzak memleketlerden gelerek şatolara ve manastırlara (senyörlere, asillere) kıymetli taşlar, ziynet eşyası, baharat ve koku satan bir takım yahudi tüccarlara rastlanmaktaydı. Böylece kırıllar, baronlar, senyörler mücevherat, kıymetli sofrata takımları, eşyalar ve ipekli kumaşlar toplamaktaydılar¹²¹.

2 — Bazan senyörler adamlarını, fief'lerinin ihtiyacı olduğu şarap, inşaat malzemesi gibi şeyleri almak için uzak pazarlara yollarlardı. Ancak bu gibi haller istisnai ve muvakkat idi. İhtisaslaşmış bir ticaret sınıfı mevcut değildi.

3 — Bazı yerlerde hafta pazarları kurulurdu. Buralarda köylüler yağ, yumurta, kadınlarının dokudukları kaba kumaşlar gibi bir takım malları satmağa getirirlerdi. Ancak bunlar küçük ticaret mahiyetindeydi. Köylüler bu mallar mukabilinde kendilerine lâzım olan ziraate mahsus demir âletler ve saire gibi eşyayı alırlardı¹²². Ahalinin fakir, ihtiyaçların mahdut olması büyük sermayelerin teşekkülüne mani idi.

Hülâsa olarak şunu söyleyebiliriz ki, feodal devirde ticaret ve sanayi ekonomisi durgun ve sönüktü. Ziraî iktisat hüküm sürüyordu. En esash servet ve geçim kaynağı araziydi. Senyörler ile fief halkının münasebetlerini daha patriarkal ve organik bir münasebet olarak vasıflandırmak mümkündür¹²³.

III — Toprak ile ferdler arasındaki münasebetler :

Evvelce de söylendiği gibi, feodal devirde, insanların içtimai vaziyetini tayin eden âmil, onların toprakla olan münasebet vaziyetidir¹²⁴.

Bu sebeple toprağa sahip olan kimse, aynı zamanda siyasi iktidara, hâkimiyete sahip olan senyördü. Toprağa sahip olmak hak ve imkânlarını

121) Marc Bloch: Op. Cit. Cilt I. Sh. 109.

122) Ömer Lütfi Barkan : Op. Cit. Sh. 44.

Marc Bloch : Op. Cit. Cilt: I. Sh. 108.

123) Ömer Lütfi Balkan : Op. Cit. Sh. 48.

124) Ömer Lütfi Balkan : Op. Cit. Sh. 44.

kayıbetmiş olan köylü ise, iktisadî bakımdan olduğu gibi, içtimai ve hukukî bakımdan da toprak sahibine tâbi olarak köleleşmekteydi.

Feodalitenin hâkim olduğu devirde arazi üzerinde eski Roma Hukukunun ve Modern Hukukun anladığı mânada mülkiyetin mevcudiyeti görülmemekteydi. Fief üzerinde senyörün hakkı olduğu gibi onun süzreninin de hakkı vardır. Süzrenin hakkı olduğu gibi, kıralın da hakkı vardı. Bunlardan başka, o toprak üzerinde yaşayan köylülerin de bir hakkı vardır. Fakat bu hakların hiç biri mülkiyet değildir¹²⁵.

Feodal Hukuk prensip itibarile toprağa tamamen malik olabilme, toprak üzerinde mülkiyet hakkı sahibi olmak imkânını kabul etmemektedir. Mevzuubahis olan ancak, başkasına ait bir araziyi kullanmak, elde tutabilmektir (Tient) ve bundan dolayı da toprağın kullanılma şeklini, tasarruf tarzını ifade için tenure (tasarruf) tâbiri istimal edilmiştir¹²⁶. Tenure'ler de aynı mahiyette değildir. Üç nevi tenure vardır :

A. Siyasî mahiyette olan tenür'ler (Tenures Nobles Fiefs).

B. Adi hür insanlar tasarrufundaki arazi (Tenures Routurières - cencives).

C. Nim esirlerin kullandıkları topraklar¹²⁷ (Tenures Serviles).

Şimdi bu çeşitli toprak tasarruf şekillerinin muhtelif nev'ilerini ayrı ayrı tetkik edelim :

A) Asiller tasarrufundaki arazi (Fief).

Asiller tasarrufundaki araziye verilen isim FIEF'tir. Fief'i (bir senyöre, bazı vazifeler deruhte etmesi neticesinde, diğer bir senyör tarafından meccanen tevcih edilmiş arazi) diye tarif etmek mümkündür¹²⁸.

Fief tevcihi muamelesi merasimle yapılan bir mukavele ile olur. Buna feodal mukavele derler. Mukavelenin her iki tarafını da asil insanlar teşkil eder. Her ikisi de senyördür. Fief tevcih edene SÜZREN, fief'i alana ise VASSAL denilmektedir. Arazi tevcihi bir iktisadî ve hukukî bir fiil olduğu kadar da siyasî bir hâdisedir. Süzrenle vassal arasındaki fief tevcihi, siyasî ve şahsî bir tâbiyet, metbûiyet rabıtası tevhit eder.

125) S. Maksudi Arsal : Op. Cit. Sh. 283. — Ch. Mortet : Op. Cit. Sh. 193.
Henri Regnault : Op. Cit. Sh. 90.

126) Ch. Crozat : Op. Cit. Sh. 144 — Ernest Perrot : Op. Cit. Sh. 210.

127) Pierre Tisset — Paul Ourliac : Op. Cit. Sh. 138.

128) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 285.

Fieflerin hukukî vaziyeti :

Feodal devrin başlarında fiefler, vassallara, şahsî istifade ve intifa için şahıslarını nazarı itibare alarak verilirdi. Tevcihi kaydı hayat şartile meşrut idi, yani vassal öldüğü takdirde fief yine süzrene rücu ediyordu¹²⁹. Fiefi eline geçirmek isteyen vassalın varisleri senyörle yeni bir mukavele akdetmeğe mecburdurlar. Senyör fief'i bunlara tevcih edip etmemekte serbesttir.

Fakat zaman geçtikçe bu hususta yeni inkişaf merhaleleri aşıldı ve XI. asırdan itibaren vassalın varislerinin, ölenin halefi sıfatile fief'i tasarruf etmeleri bir hak olarak tanınmaya başlandı. Bir fief'i elde etmek için iki şart vardı :

1 — Vassalın varisi ile senyör, her ikisi de fief tevcihinde müstamel ve ileride bahsedeceğimiz merasimi tekrar etmeli.

2 — Varis, süzren olan senyöre tevcih vergisi (Rachat) isminde bir vergi vermeliydi¹³⁰. XIII. asırdan itibaren feodal hukukun fief'in irsen intikal ve devrû ferağına dair kaideleri tesbit edilmişti¹³¹.

Fief'in verasetle intikaline dair esaslar şöylece hülâsa edilebilir :

1. Fief'in furûa intikali takdirinde oğullarından en büyüğü, en yaşlısı bütün fief'e varis olurdu. Fief taksim edilmezdi. Bu kaidenin doğurduğu hakka büyük evlâtlık hakkı (Droit d'ainesse) derlerdi¹³².

2. Civar hısımlarının varis olması hali mevzuubahis olduğu takdirde, erkekler kadınlara tercih edilirdi.

3. Kadın varis olduğu zaman, varis kadın, senyörün müsaadesi olmadan evlenemezdi. Altmış yaşına kadar senyör, vassal olan kadını evlenmeğe mecbur edebilirdi. Vassal bir kadın olduğu takdirde senyör şûrasında iştirak vazifelerini, kadın yerine, onun zevci ifa ederdi¹³³.

129) S. M. Arsal'ın henüz basılmamış olan «Fransa Hukuku Tarihi» isimli kitabından.

130) S. M. Arsal : Hukuk Tarihi Dersleri, Ankara 926 - 927 Sh. 287.

131) A. Esmeln : Op. Cit. Sh. 197.

132) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 288.

A. Esmeln : Op. Cit. Sh. 198.

133) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 288.

4. Usûl fûrûun fief'lerine varis olmazdı. Bu hususta feodal hukukun prensibi (Fief yukarı çıkamaz - Feodum non ascendit) diye ifade edilirdi.

5. Fief sahibi hiç bir varis bırakmadığı takdirde fief vassalın metbûu olan süzrenine avdet ederdi (Reversion).

6. Bir vassal öldüğünde aynı zamanda müteaddit fief ve bir kaç evlâd bırakırsa fief'ler evlâtları arasında yaşlarına göre taksim edilirdi. Şöyle ki : Büyük evlât bu müteaddit fief'lerden en iyisini seçerdi¹³⁴. Şayet ölen vassalın ancak bir fief'i varsa, o takdirde ekber evlâd kaidesi tatbik edilirdi. İngiltere'de ise bu kaide mutlak surette kullanılırdı. Şöyle ki : Senyör öldüğü zaman müteaddit varisler ve müteaddit fief'ler bırakırsa bunların hepsi en büyük evlâda kalırdı¹³⁵. İşte fief'in intikaline mütedair belli başlı kaideler bunlardı. Feodal devrin başlarında fief ne satılabilir, ne de hibe edilebilirdi. Fief'lerin irsen intikali esası kabul edildikten sonra fief'lerin, fief'e varis olmayanlara devri dahi kabul edildi. Ancak bunun için süzren olan senyörün rızasının buna inzımam etmesi lâzımdı. Yani senyörün bu hususta rızası olmaksızın fief vassal tarafından devrû ferağ edilemezdi. Eğer vassal, süzrenin rızası olmadan fief'i ferağ ederse bunun müeyyidesi, fief'in süzren tarafından istirdadı (commise) idi¹³⁶. Fakat sonraları senyörün yani süzrenin rızası olmadan da fief'in devrû ferağ edilebileceği kaidesi âdet olarak tessüs etti. Fief'in vassal tarafından başkasına devri iki şekilde vukubulmaktaydı :

1. Satmakla,

2. Bağışlamak yoluyla. Ortaçağın başlarında satış usulüne çok rağbet ediliyor ve bu usul çok kullanılıyordu. Her senyör fief'inin bazı kısımlarını veya bir kısmını fief şeklinde başka birisine satabilirdi.

Bir fief'i parçalara taksim ederek, hisselerini küçük vassallara tevcih etmeğe (tâbi fief tesisi hakkı — Droit de sous inféodation) derlerdi¹³⁷. Fakat senyörün (yani süzrenin) fief üzerindeki hakları baki idi. Senyörün hakları şu hallerde tezahür ediyordu.

1. Fief satın alan ve yahut hibe yolile elde eden yeni sahip (yani senyör) fief'in yüksek senyörüne karşı tâbiyet ve sadakat arzı ve vaadı

134) A. Esmein : Op. Cit. Sh. 199.

135) A. Esmein : Op. Cit. Sh. 200.

136) A. Esmein : Op. Cit. Sh. 206.

137) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 289.

ile mükellefti. Vassallara fief tevcihinde müstamel bütün merasim ve şekiller tekrar icra edilmeliydi¹³⁸.

2. Yüksek senyör fief'i vassaldan satın alan müşteriden, vassala ödemiş oldukları fief'in fiyatını vermek şartile, istediği takdirde fief'i istirdat edebilirdi.

3. Yüksek senyör, fief vassalından başkasının eline geçtiği zaman mutlaka bir vergi istemek hakkını haizdi. Satış halinde bu verginin miktarı fief'in kıymetinin beşte birini teşkil ediyordu. Onun için bu vergiye beşte bir mânasına gelen Quint ismi veriliyordu (Le droit de quint, le droit de lods ou vente). Fief'in bağışlama yolile başkasına devri halinde ise bu vergi, verasetle intikalinde olduğu gibi tevcih vergisi RACHAT ismini taşırdı (Le droit de relief ou rachat)¹³⁹.

B) Âdi hür insanlar tasarrufundaki arazi «Tenures Routurières, Cencives».

Asiller sınıfına mensup olmayan âdi, şahısların tasarrufu altındaki araziye (Tenures Routurières) ismi verilirdi.

Âdi hür insanların tasarrufundaki arazinin en mühim bir tipi (Cencive) ismini almaktaydı¹⁴⁰.

Bir fief sahibi olan senyör, sahibi olduğu arazinin kendi şahsı ve adamlarının ikamet ve istifadesine ayırdığı parçasından geri kalanının bazı parçalarını köylülere icar suretile vermekteydi.

Arazisini âdi tenure şeklinde kiraya veren senyöre (Censier) kiracıya da (Censitaire) derlerdi¹⁴¹. Bu âdi tenure'ler fiefden bir kaç bakımdan ayrılırlardı :

1. Fief'lerin gayesi siyasidir, yani senyörlerin etraflarına kendilerine minnettar ve sadık, askerî hizmette bulunacak kimseler toplamaktır. Tenure'lerin gayesi ise iktisadidir. Senyörün irad temin etmesidir.

2. Fief sahibi vassalların vazifesi esas itibarile sadakat gibi şahsî ve ahlâkî mahiyette vazifelerdi. Maddî yardım talî bir vazife idi, Halbuki

138) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 290.

139) S. Maksudî Arsal : Op. Cit. Sh. 290.

A. Esmelin : Op. Cit. Sh. 207.

140) Henri Regnault : Op. Cit. Sh. 103.

141) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 290.

Henri Regnault : Op. Cit. Sh. 103.

Amédée Bonde : Op. Cit. Sh. 180.

âdi tenure sahibi olan CENSITAIRE'in mükellefiyeti sırf maddî ve mali idi. Bu mükellefiyet, mahsulâtтан senede muayyen miktarda icar bedeli ödemekten ibaretti.

3. Fief tevcihi muamelesi, ileride izah edileceği gibi, bazı merasim ve şekillere tâbi idi. Tenure iktisabı için böyle tumturaklı merasime ihtiyaç yoktur. Sadece icar olarak verilen tenure'ün vasıflarını gösteren bir berat (carta) yazılır ve bunun arkasından da tenure'ün maddî olarak verilmesi gelir. Bu da (Festuca) denilen bir budağın teslimi ile olurdu.

4. Adi tenure tevcihi, arazisini kiralayan senyörle kiracı Censitaire arasında hiç bir şahsî, manevî rabita doğurmazdı¹⁴². Aralarında teessüs eden münasebet sırf hukukî idi¹⁴³.

5. Fief mukavelesinde tarafların her ikisi de asil sınıfa mensuptur. Halbuki, âdi tenure tevcihini mutazammın olan mukavelede âkitlerden birisi asil - zadegân, diğeri de asil olmayan hür insanlardır (Routurier)¹⁴⁴.

6. Fieflerde tâbi fief tesisi hakkı mevcut olduğu halde, tenure'lerin bu şekilde başkalarına küçük tenure şeklinde kiralanması memnû idi. Bu kaide (Cens contre cens ve vaut) şeklinde ifade ediliyordu¹⁴⁵.

Adi tenure'lerde tenure iktisab eden Censitaire'in senyöre karşı bazı hukukî vazifeleri vardı. Bunların başlıcaları şöylece sıralanabilir :

1. Her sene muayyen miktarda Cens isminde muayyen bir vergiyi vermek¹⁴⁶, bunun miktarı çok cüz'î olabilirdi. Gayesi arazinin senyöre ait olduğunun unutturulmaması idi.

2. Bundan başka kiracı RECENS isminde diğeri bir vergi ödemekle mükellefti. Bu vergi tam manâsile icar bedelinden ibaret idi. İcar bedeli nakden ödendiği gibi mahsulâtın bir kısmını vermek suretile aynen dahi tediye edilebilirdi¹⁴⁷.

3. Bu maddî mükellefiyetlerden başka ekseriya kiralayan kiracıyı muhtelif mükellefiyetleri ifa etmeğe mecbur edebilirdi. Meselâ onlara

142) Ernest Perrot : Op. Cit. Sh. 225.

Henri Regnault : Op. Cit. Sh. 104.

143) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 291.

144) Dr. Ch. Crozat : Op. Cit. Sh. 144.

145) Sadri Maksudî Arsal : Op. Cit. Sh. 292.

146) A. Esmein : Op. Cit. Sh. 212.

147) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 291.

angaryeler yükleyebilir ve banalite ismile malûm, tohumlarını para vererek senyör değirmeninde öğütmek, ekmeklerini onun fırınında pişirmek gibi mükellefiyetler tahmil eyliyebilirdi¹⁴⁸.

Kiracı (Censitaire) bu vazifeleri ifa etmek istemediği veyahut ifadan âciz olduğu takdirde, arazi hissesini terk edebilirdi, senyörün kiracısını, bu vazifelere riayet ettirebilmesi için elindeki vasıtası, tenure'ü haczetmek «Saisie censuelle» idi¹⁴⁹. Bu vazife ve mükellefiyetleri mukabilinde tenure sahipleri, arazilerinden intifa ederler ve geçimlerini, hayatlarının idamelerini sağlarlardı. Aynı zamanda senyörün himayesinden de faydalanırlar onun tebaası olurlardı.

Âdi tenure'ler bidayette müstecire kaydihayatla bırakılırdı. Sonraları varislerine de irsen intikal etmesine müsaade olundu. Bu irsen intikalde ekber evlât kaidesi tatbik olunmaz ve varislerin erkek veya kadın olduğuna bakılmazdı¹⁵⁰. Yani evlâdı müştereken varis oluyordu. İrsen intikalın cevazı esası kabul edildikten sonra, bu tenure'lerin satılması, devrû ferâğ edilmesi de meşrû, kanunî sayılmağa başlandı¹⁵¹. Fieflerin intikalinde verilmesi âdet olan vergi gibi tenure'lerin varislere intikali takdirinde dahi kiracı, senyöre intikal vergisi (Rachat) vermekle mükellefti¹⁵².

C) Serflerin tasarrufundaki arazi - Tenures Serviles.

Senyör tarafından serflere icar suretile verilmiş olan arazidir¹⁵³. Bunlar âdi hür insanlar tasarrufundaki araziye benzemekle beraber bazı cihetlerden onlardan ayrılırlar :

1. Serflerden senyörler istedikleri miktarda vergi talep edebilirlerdi. Halbuki âdi tenure sahiplerinin vermekle mükellef oldukları verginin miktarı mukavele ile tesbit olunurdu¹⁵⁴.

148) Amédée Bonde : Op. Cit. Sh. 180.

149) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 291.

150) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 291 — Amédée Bonde : Op. Cit. Sh. 81.

151) A. Esmelin : Op. Cit. Sh. 213 — Olivier - Martin : Op. Cit. Sh. 174.

152) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 292.

Amédée Bonde : Op. Cit. Sh. 292.

153) Dr. Ch. Crozat : Op. Cit. Sh. 144 — Henri Regnault : Op. Cit. Sh. 105.

Ernest Perrot : Op. Cit. Sh. 230.

154) S. M. Arsal : Op. Cit. Sh. 292.

2. Hür insanların tenure'ü irsen intikal ederdi, devrü ferağ olunabilirdi. Halbuki nim esir tenure'leri ne verasetle ve ne de herhangi bir yolla intikal etmezdi.

3. Hür insanların tenure'lerinde kiracıların hukukunun menşei bir mukaveledir. Âdi hür insanların senyöre karşı olan vazifeleri, mukavele ile tesbit edilirdi. Nim esirlerin tenure'lerinde ise bu mükellefiyetler, senyörün tek taraflı keyfi iradesinden doğardı¹⁵⁵.

D) Müstakil malikâneler (Les Alleux) :

Feodal silsilenin dışında kalan ve mutlak mülkiyete mevzu teşkil eden arazi de vardı ve bunlara (Franc Alleu) diyorlardı. Alleu olan arazi feodal hiyerarşiye tâbi değildir. Bu malikâne başka bir fief'e, sahibi de başka bir senyöre tâbi değildir. Bu çeşit arazi nâdir olmakla beraber mevcuttu ve bunlar feodal arazi denizi içinde küçük küçük adacıklar mahiyetinde idiler. Bu gibi arazi sahiplerinin hakkı tam mânasile mülkiyet hakkı idi¹⁵⁶.

Müstakil malikâneler, diğer araziden şu noktalarda ayrılırlar :

1. Müstakil malikânelerin sahibi, hiç bir senyöre tâbiyet bağı ile bağlılığı olmadığı gibi, bu arazinin de hiç bir fief'le hiyerarşik münasebeti yoktu.

2. Alleu sahibi hiç kimseye vergi vermekle ve şahsî sedakat ve maddî muavenette bulunmak gibi vazifelerle mükellef değildi.

3. Malikâne üzerinde başka hiç kimsenin hakkı yoktu.

Bu müstakil malikânelerin bazıları Franc devletindeki muaf arazinin bakiyeleri idi. Diğerleri de alêlade malikânelerin devamı idiler. Feodal devirde, feodal hiyerarşiye tâbi olmayan malikâneler o devrin zihniyetile kabili telif değildi. Çünkü, bunlar feodal devrin, her arazinin başka bir araziye tâbiyeti hakkındaki fikre aykırı bir mahiyet arzederlerdi. Fakat bu gibi malikâneler umumiyetle azdı ve gittikçe azalmaktaydı. Senyörler hür malikânelerin düşmanı idiler. Bütün senyörlerin siyaseti, bu gibi malikâneleri imha etmeyi hedef tutuyordu. Senyörler muhtelif yollarla malikâneleri kendilerine tâbi kılmak için çalışıyorlardı.

155) A. Esmein : Op. Cit. Sh. 216.

156) A. Esmein : Op. Cit. Sh. 293.

Pierre Tisset — Paul Ourliac : Op. Cit. Sh. 147.

Feodalite hür malikâneleri büsbütün ortadan kaldırmağa muvaffak olamadı ise de, malikâne sahiplerinin hakları muhtelif şekillerde tahdit edildi¹⁵⁷. Feodal senyörlerin malikâne sahiplerine karşı mücadelesi neticesinde Fransa'nın muhtelif kısımlarında malikâneler hakkında muhtelif esaslar kabul edildi. Cenubî Fransa'da (Senetsiz hiç kimse senyör olamaz - Nul seigneur sans titre) esas kabul edildi. Bu esas malikâne sahiplerini himaye ediyordu. Cenubî Fransa'da şimalden daha çok mülkiyete hürmet ediliyordu. Zira burası uzun müddet Roma hâkimiyeti altında yaşamıştı. Bu kaidenin mânası şudur: Civardaki müstakil bir malikâneyi kendisine tâbi kılmak isteyen senyör iddiasını senetle, bu malikânenin tâ eskiden kendi arazisine tâbi olduğunu ispat etmeliydi. Senet olmadığı takdirde malikâne, sahibinin müstakil mülkü addedilirdi¹⁵⁸.

Şimalî, merkezî Fransada bu kaidenin aksi kabul edilmişti. (Senyörsüz hiç bir arazi olamaz - Nulle terre sans seigneur) diyorlardı. Bu esas malikâne sahiplerinin aleyhinde idi.

Bazı mahallerde de bu malikâneler hakkında üçüncü bir kaide teessüs etmişti: (Senetsiz malikâne olamaz - Nul alleu sans titre). Bu esas da malikâne sahiplerinin aleyhinde idi. Zira, bu kaideye göre senyöre tâbi olmadığı sahibi tarafından senetle ispat edilemeyen malikâneler, malikânenin kendisine tâbi olduğunu iddia eden senyöründür şeklinde tefsir ediliyordu.

Bütün bu tazyik ve zorlamalara rağmen feodalite devrinde malikâneler büsbütün zail olmadı¹⁵⁹. Bu sayede arazi üzerinde mülkiyet hakkı mefhumu yaşadı.

A. Selçuk Özçelik

157) A. Esmelin : Op. Cit. Sh. 217.

158) Sadri Maksudi Arsal : Op. Cit. Sh. 294.

A. Esmelin : Op. Cit. Sh. 219.

159) Sadri Maksudi Arsal : Op. Cit. Sh. 294.